

Sarajevo, 4. oktobar 2021. godine

AKCIONI PLAN ZA PROVEDBU SOFIJSKE DEKLARACIJE O ZELENUM PROGRAMU ZA ZAPADNI BALKAN ZA PERIOD 2021-2030. GODINE

UVOD

Ovaj Akcioni plan predstavlja jedan od rezultata Sofijske deklaracije o Zelenom programu za Zapadni Balkan (GAWB) i koristi se kao sredstvo za usmjeravanje njegove provedbe. On utjelovljuje paradigmu “pretvaranja riječi u djela” utvrđivanjem konkretnih koraka i organizacija za podršku, kao i definisanjem indikativnog vremenskog okvira za svaku mjeru koju je moguće provesti. Akcioni plan postavlja okvir za koordinaciju i podršku njegovoj pravilnoj provedbi te praćenju napretka u tom pogledu. Samit u Sofiji predstavljao je prekretnicu za region Zapadnog Balkana koja bi trebala pokrenuti promjenu u razvojnoj paradigmi i podstaći region da provede veliku transformaciju te da se pravilno i blagovremeno pozabavi rastućim ekološkim i klimatskim izazovima tako što će održivi razvoj, efikasnost resursa, zaštitu prirode i borbu protiv klimatskih promjena staviti u središte svih ekonomskih aktivnosti i te izazove pretvoriti u prilike.

Pripremljen u okviru opsežnog procesa konsultacija kojim je koordiniralo Vijeće za regionalnu saradnju (RCC), ovaj Akcioni plan (AP) pripremljen je primjenom pristupa „odozdo prema gore“ koji je uključivao vlasti iz ekonomija Zapadnog Balkana (ZB), relevantne regionalne organizacije aktivne u oblastima politike koje su obuhvaćene Zelenim programom za Zapadni Balkan, međunarodne finansijske institucije (MFI), organizacija civilnog društva (OCD) i druge partnere. Generalna direkcija za susjedstvo i pregovore (DG NEAR) Evropske komisije (EK) također je imala ključnu ulogu u koordinaciji aktivnosti i pružanju stručnih doprinosa u svim oblastima kroz konsultacije sa resornim generalnim direkcijama (DG). Ovaj participativni pristup omogućio je konstruktivne doprinose različitih aktera, podržavajući princip regionalnog vlasništva što je doprinijelo njegovom kvalitetu utemeljenom na različitim perspektivama te heterogenim znanjima i iskustvima.

Ovaj dokument obuhvata period od 2021. do 2030. godine, a predviđeno je da se periodično revidira u skladu sa potrebama i novim prioritetima, bez smanjenja nivoa ambicija. Svako produženje indikativnih vremenskih okvira morat će biti opravdano. Desetogodišnja perspektiva Akcionog plana omogućava njegovo usklađivanje sa najvažnijim ciljevima međunarodne i evropske politike kao što su Ciljevi održivog razvoja (SDG) Ujedinjenih nacija (UN), Evropski okvir energetske i klimatske politike za period do 2030. godine, Strategija Evropske unije za biodiverzitet do 2030. godine, Strategija “od polja do stola”, te Akcioni planovi za cirkularnu ekonomiju i postizanje nulte zagađenosti. Akcioni plan će biti revidiran dva puta: do kraja 2024. i do kraja 2027. godine, primjenom istog konsultativnog procesa sa vlastima na Zapadnom Balkanu i partnerskim regionalnim organizacijama, čime će se analizirati postignuti napredak u odnosu na ciljeve iz Akcionog plana.

Ovaj Akcioni plan pruža okvir za njegovu koordinaciju i praćenje, pri čemu glavna odgovornost za implementaciju, nakon ostvarivanja međusektorske i međuinstitucionalne saradnje, leži na vlastima Zapadnog Balkana. Akcionim planom u obzir su uzeti glavni politički procesi, međunarodni okviri i

sporazumi, nedavne promjene politika, a posebno zakonodavni i nezakonodavni akti usvojeni na nivou Evropske unije. Ovo uključuje Evropski zeleni plan (EGD) (klimatski okvir EU, Strategiju Evropske unije o biodiverzitetu, Strategiju Evropske unije „od polja do stola“, Paket „Spremni za 55%“, Akcioni plan za postizanje nulte zagađenosti, itd.), energetske i klimatske ciljeve, odnosno ambicije Zapadnog Balkana za period do 2030. godine u skladu sa prelaznim klimatskim ciljevima Evropske unije za smanjenje emisija stakleničkih plinova (GHG) za najmanje 55%, kao i mnoge druge.

ORGANIZACIJA/STRUKTURA AKCIONOG PLANA

Akcioni plan je strukturiran tako da odražava sedam komponenti Sofijske deklaracije (klimatsko djelovanje, energetika, transport, cirkularna ekonomija, zagađenje, održiva poljoprivreda i zaštita prirode i biodiverziteta) grupisanih u pet stubova. On uključuje mjere za ispunjavanje 58 obaveza (ciljeva) iz Sofijske deklaracije, zajedno sa pregledom glavnih regionalnih koordinatora i drugih relevantnih organizacija koje doprinose određenom cilju. Za svaku mjeru definisan je indikativni vremenski okvir za njenu implementaciju u konsultacijama sa regionalnim koordinatorima i vlastima na Zapadnom Balkanu.

Dok prvi dio Akcionog plana sadrži mjere i rokove do kada će određena aktivnost biti završena i koji subjekat će je koordinirati i podržavati, u drugom dijelu detaljnije je predstavljen način na koji će se to postići kroz mape puta za svaku komponentu. Mape puta opisuju regionalne aktivnosti i korake koje je potrebno preduzeti, prelazne ciljeve, tražene rezultate i druge elemente neophodne kako bi region ostvario napredak ka ispunjavanju obaveza koje proizilaze iz Sofijske deklaracije. Vijeće za regionalnu saradnju i regionalni koordinatori u bliskoj komunikaciji sa vlastima na Zapadnom Balkanu, Evropskom komisijom i drugim relevantnim partnerima izradili su sedam mapa puta. Proces je proveden kroz niz konsultacija i redovnih sastanaka Regionalne radne grupe za okoliš (RWG Env) u proširenom formatu kako bi se uključila i druga resorna ministarstva relevantna za implementaciju Zelenog programa za Zapadni Balkan. Programi definisani u regionalnim mapama puta predstavljaju najvažnije korake ka ostvarivanju ekološke i društvene održivosti, a također će biti od ključnog značaja za realizaciju Pariškog klimatskog sporazuma kroz doprinos različiten ekonomskih sektora. Provođenje ovih programa zahtijevat će ispravno određivanje prioriteta i redoslijeda upotpunjeno zajedničkim naporima svih relevantnih aktera, kao i snažnu međusektorsku saradnju kako na nivou ekonomija, tako i na regionalnom nivou.

Za neometanu implementaciju ovog Akcionog plana bit će potrebna odgovarajuća stručna znanja u svim oblastima održivog razvoja, zaštite okoliša i klimatskih promjena, te tehnička podrška, ovlaštenja za donošenje odluka, čvrsta struktura upravljanja, uključujući sveobuhvatan i koristan mehanizam praćenja koji će omogućiti dinamičan i razumljiv pregled napretka, kako bi se identificirale potrebe te interveniralo korektivnim djelovanjem ili intenzivirala nastojanja. Stoga, treći dio ovog Akcionog plana pruža pregled mehanizama upravljanja, praćenja i izvještavanja, kao i kraći pregled drugih struktura koje je potrebno uspostaviti i mobilizirati kako bi se olakšala implementacija, s ciljem osiguravanja pristupa koji podrazumijeva više aktera i vertikalnu koordinaciju, te kako bi se podržale neophodne aktivnosti razmjene znanja i podizanja svijesti na različitim nivoima, uključujući i nivo lokalne samouprave. Implementacija Sofijske deklaracije zahtijevat će znatna finansijska sredstva, dok će njen uspjeh u velikoj mjeri zavisiti od adekvatne finansijske podrške upotpunjene tehničkom pomoći i razmjenom znanja. Stoga treći dio sadrži i informacije koje se odnose na finansiranje Akcionog plana i aktivnosti za podršku koordinaciji raspoloživih izvora finansiranja.

Ovaj Akcioni plan pripremljen je uzimajući u obzir stvarno stanje u regionu i određena kašnjenja u implementaciji relevantnih politika Evropske unije i procesu usklađivanja. On ima za cilj preokrenuti negativne prakse koje pogoršavaju stanje životne sredine u regionu, kao i transformirati sve ekonomske sektore u skladu sa principima zelene tranzicije. Na ovaj način, ovaj dokument će omogućiti regionalni razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjih i budućih generacija uz otvaranje novih ekonomskih mogućnosti i osiguravanje ubrzanog rasta koji ne šteti okolišu.

DIO 1 – AKCIONI PLAN ZA PROVEDBU SOFIJSKE DEKLARACIJE

Ovaj dio Akcionog plana postavlja indikativni vremenski okvir za svaku obavezu iz Sofijske deklaracije i identifikira glavne regionalne koordinate, organizacije za podršku (gdje je to primjenjivo) i relevantne strukture. Vremenski okvir utvrđen je za svih pet stubova koji odražavaju strukturu Zelenog programa za Zapadni Balkan, i to: 1) Dekarbonizacija, 2) Cirkularna ekonomija, 3) Eliminisanje zagađenja, 4) Održiva poljoprivreda i 5) Zaštita prirode i biodiverziteta.

1) DEKARBONIZACIJA

	Aktivnost	Glavni regionalni koordinator(i)	Indikativni vremenski okvir	Napomena
1	Usklađivanje sa Zakonom o klimi EU, sa vizijom ostvarenja klimatske neutralnosti do 2050. godine	RCC, (+ EnCS potrebno potvrditi)	2025.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
2	Utvrđivanje dalekosežnih energetske i klimatskih ciljeva do 2030. godine	EnCS, EK	2022. (U toku)	Na temelju studije EK, NDC, LCDS i NECP; zajedničke koristi za smanjenje zagađenja zraka
3	Izrada i primjena Integriranih energetske i klimatskih planova	EnCS	2022. (U toku)	Na temelju studije EK; Implementacija do 2030. godine
4	Priprema i provođenje strategija adaptacije na klimatske promjene	RCC	2028. (U toku)	Na temelju procesa NAP-a
5	Usklađivanje sa Sistemom trgovine emisijama gasova sa efektom staklene bašte EU i/ili uvođenje drugih instrumenata za naplatu ugljenika	EnCS (potrebno potvrditi)	2024. (U toku)	Na temelju odluke o uvođenju naplate ugljenika – rasprava o politici je u toku
6	Povećanje mogućnosti za uspostavljanje prirodnih rješenja za ublažavanje klimatskih promjena i adaptacija na njih	RCC, IUCN	2025.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine; Veza sa Aktivnošću br. 54

7	Osiguravanje učešća ekonomija Zapadnog Balkana u Evropskom klimatskom paktu ili razmatranje mogućnosti uspostavljanja sličnog mehanizma	RCC	2022.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
8	Preispitivanje i revizija, u slučaju kada je neophodno, svih relevantnih propisa kako bi se podržala postepena dekarbonizacija energetskog sektora	EnCS, RCC	2023. (U toku)	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
9	Priprema ocjene socio-ekonomskog uticaja dekarbonizacije na nivou pojedinačnih ekonomija i na regionalnom nivou	RCC	2022.	
10	Davanje prioriteta energetske efikasnosti i njeno unapređenje u svim sektorima	EnCS, TCPS, RCC	U toku	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
11	Transpozicija i puna primjena Direktive o energetske učinkovitosti zgrada	EnCS	2023.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
12	Podrška programima obnove privatnih i javnih zgrada, te osiguravanje odgovarajućeg finansiranja	EnCS	U toku	U toku je izrada koncepta koji priprema EK; Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
13	Uvećanje udjela obnovljivih izvora energije i stvaranje neophodnih investicionih uvjeta	EnCS	U toku	Ažuriranje pravne stečevine EU je u toku; Napomena: svako povećanje sagorevanja biomase mora se vršiti uzimajući u obzir uticaje zagađenja zraka; Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
14	Umanjivanje i postepeno eliminisanje subvencija za ugalj, uz strogo poštivanje pravila o državnoj pomoći	EnCS	U toku	Navesti u NECP-ovima; Zajedničke koristi od čistog zraka.
15	Osigurati učešće u Inicijativi za podršku regionima uglja u tranziciji za Zapadni Balkan	EnCS	U toku	Prednosti čistog zraka od smanjenog sagorijevanja uglja
16	Razvoj programa za rješavanje problema energetskog siromaštva i finansiranje	EnCS	U toku 2024.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine

	programa za obnovu domaćinstava i osiguranje osnovnih životnih standarda			
17	Podrška razvoju pametne transportne infrastrukture, promoviranje poticanja inovativnih tehnologija (kao što su transport bez papira, umjetna inteligencija, multimodalno izdavanje karata za putnike, mobilnost kao usluga, aplikacije za prekogranične/granične prelaze, 5G koridori, itd.)	TCPS, EnCS	U toku	Važno za integrisano planiranje energetske i transportne/naplatne infrastrukture; Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
18	Primjena regionalnog akcionog plana za reformu željeznice	TCPS	2023.	Osim poboljšanja infrastrukture
19	Definiranje koridora za željeznički prevoz tereta i unutrašnjih plovnih puteva	TCPS	2027.	Mrežu koridora za željeznički prevoz tereta revidira EK
20	Definiranje opće strategije za preusmjeravanje saobraćaja sa cestovnog na ekološki prihvatljivije modalitete	TCPS	2021.	Održivu i pametnu strategiju mobilnosti za Zapadni Balkan pripremio je TCPS i predstavio je Ministarskom vijeću TCT-a
21	Identificiranje tehničkih standarda EU i osiguravanje njihove primjene te digitalizacija svih vidova transporta	TCPS	2030.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
22	Provođenje Regionalnog akcionog plana za unapređenje transporta	TCPS	2023.	
23	Provođenje Akcionog plana za sigurnost saobraćaja na cestama	TCPS	2022.	
24	Provođenje Akcionog plana za cestovni saobraćaj	TCPS	2024.	
25	Razvoj i primjena planova otpornosti na klimatske promjene za transportne mreže ekonomija Zapadnog Balkana	TCPS, RCC	2022.	Veza sa djelovanjem na klimatske promjene
26	Promoviranje pripreme i provođenja Planova održive urbane mobilnost za urbane oblasti Zapadnog Balkana	TCPS, RCC (kroz samit LSU)	2025.	Koristi od čistog zraka; Snažna promocija do 2025. godine, nakon čega slijedi implementacija.

27	Definiranje i provođenje rješenja za održivu mobilnost na regionalnom nivou, uključujući planove za uvođenje alternativnih goriva	TCPS (infrastruktura za alternativna goriva), EnCS (snabdijevanje alternativnim gorivima), RCC	2024.	Koristi od čistog zraka
27a	Definiranje plana za uvođenje i izgradnju stanica za punjenje električnih vozila	TCPS	2022.	
28	Jačanje regionalne saradnje u oblasti razvoja infrastrukture za alternativna goriva	TCPS, RCC	2023.	Koristi od čistog zraka

2) CIRKULARNA EKONOMIJA

	Aktivnost	Glavni regionalni koordinator(i)	Indikativni vremenski okvir	Napomena
29	Poboljšanje održivosti primarne proizvodnje sirovina	RCC	2030.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
30	Primjena pristupa industrijskog ekosistema kako bi se ostvario ekološki održiv, uravnotežen ekonomski oporavak	RCC	2025.	Kroz integraciju ciljeva nove Industrijske strategije za Evropu
31	Razvoj strategija cirkularne ekonomije imajući u vidu cjelokupni životni ciklus proizvoda	RCC	2023.	Strategije na nivou ekonomije koje će biti pripremljene do kraja 2023. godine; Ekonomije Zapadnog Balkana izrađuju ili su izradile Mapu puta za cirkularnu ekonomiju
32	Dalje napredovanje u izgradnji i održavanju infrastrukture za upravljanje otpadom za gradove i regione	RCC	2025.	Izvještaj o ostvarenom napretku podnijeti do 2025. godine; Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
33	Planiranje i provođenje inicijativa usmjerenih na potrošače s ciljem jačanja svijesti građana o sprečavanju nastanka otpada, njegovom odvojenom prikupljanju i održivoj potrošnji	RCC	2022.	Regionalna kampanja koju će pokrenuti RCC

34	Zaključivanje i provođenje regionalnog sporazuma o sprečavanju zagađenja plastičnim otpadom, a posebno, rješavanje prioritarnog pitanja zagađenja mora	EPPA, RCC	2022.	EPPA može započeti proces izrade regionalnog sporazuma o morskom otpadu, ali zbog ograničenog vremenskog okvira projekta (do septembra 2022. godine) najvjerojatnije neće moći prpratiti njegovu finalizaciju; Veza sa Aktivnostima br. 43 i 52
35	Dalje provođenje Strategija pametne specijalizacije, koje predstavljaju lokacijske planove transformacije za održivost, utemeljene na inovacijama	RCC	2024.	Veza sa inicijativom za Zajedničko regionalno tržište (CRM).

3) ELIMINISANJE ZAGAĐENJA

	Aktivnost	Glavni regionalni koordinator(i)	Indikativni vremenski okvir	Napomena
36	Okončanje procesa ratifikacije Konvencije o prekograničnom zagađenju zraka na velikim udaljenostima i njenih protokola	RCC	2025.	Ekonomije Zapadnog Balkana usvojile su planove smanjenja emisija u okviru Energetske zajednice; Potrebno uspostaviti obaveze smanjenja emisija
36a	Podrška izradi modela za uspostavljanje obaveza smanjenja emisija u cijeloj ekonomiji za pet glavnih zagađivača obuhvaćenih Direktivom o nacionalnim gornjim granicama emisije za određene zagađivače i Geteborškim protokolom u okviru Konvencije o dalekosežnom prekograničnom zagađenju zraka	RCC	2025.	Mogućnost uključivanja tima za izradu modela Zajedničkog istraživačkog centra
37	Izrada i provođenje Strategija za kvalitet zraka	RCC, EnCS	2030.	Neke ekonomije Zapadnog Balkana izradile su strategiju u okviru svojih strategija zaštite okoliša;

				Provedba – nakon 2030. godine
37a	Intenzivnija primjena najboljih dostupnih tehnika u skladu sa Direktivom o industrijskim emisijama	RCC, EnCS	2030.	
38	Uspostavljanje adekvatnog sistema praćenja kvaliteta zraka, između ostalog i akreditacijom mreža za praćenje kvaliteta zraka	RCC, EnCS	2025.	Razvoj regionalnog sistema osiguranja kvaliteta
39	Provođenje odgovarajuće pravne stečevine EU koja se odnosi na vodu (Okvirna direktiva o vodama, Direktiva o prečišćavanju urbanih otpadnih voda i Direktiva o nitratima)	RCC	2027.**	U skladu sa krajnjim rokom za Okvirnu direktivu o vodama
40	Modernizovanje infrastrukture za monitoring voda i postizanje dobrog statusa svih vodnih tijela	RCC	2030.**	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
41	Izgradnja neophodne infrastrukture za prečišćavanje otpadnih voda	RCC	2030.**	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
42	Integrisanje zaštite tla u druge oblasti politike i uspostavljanje regionalnog partnerstva za zaštitu tla, kako bi se postigla razmjena znanja i utvrdili primjeri dobre prakse u zaštiti tla od zagađenja i propadanja	RCC, SWG RRD	2024.	Prema rokovima iz Akcionog plana EU za nultu zagađenost
43	Priprema i potpisivanje regionalnih sporazuma o prekograničnom zagađenju zraka i vode	RCC	2023.	Veza sa Aktivnostima br. 34 i 52

4) ODRŽIVA POLJOPRIVREDA

	Aktivnost	Glavni regionalni koordinator(i)	Indikativni vremenski okvir	Napomena
44	Usklađivanje sektora proizvodnje hrane i primarne proizvodnje sa standardima EU o sigurnosti hrane, zdravlju i dobrobiti biljaka i životinja te okolišu i rješavanje pitanja upravljanja otpadnim vodama, gnojivom i otpadom	SWG RRD	2026.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
45	Jačanje službenih sanitarnih kontrola duž čitavog lanca ishrane, kao i unapređenje sistema utvrđivanja porijekla i označavanja prehrambenih proizvoda	SWG RRD	2027.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
46	Promoviranje ekološki prihvatljivog (nultu zagađenje) i organskog uzgoja i smanjenje upotrebe sintetičkih hemijskih proizvoda u proizvodnji hrane	SWG RRD	2026.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine

** Vremenski okvir implementacije Aktivnosti 39, 40 i 41 mogao bi se naknadno odrediti za ekonomije Zapadnog Balkana u okviru pregovora ili procesa proširenja

47	Saradnja sa naučnim, obrazovnim, poslovnim i poljoprivrednim institucijama kako bi se olakšao transfer inovativnih i ekoloških tehnologija i poljoprivrednih metoda	SWG RRD	2026.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
48	Osmišljavanje aktivnosti kojima bi se smanjila količina otpada u ruralnim i obalskim područjima	SWG RRD	2030.	Upravljanje otpadom zahtijeva velika finansijska sredstva za izvršenje i/ili provedbu ciljane mjere
49	Povećanje napora usmjerenih na održivi razvoj ruralnih oblasti uz primjenu programa LEADER,	SWG RRD	2026.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
50	Podrška investicijama u proizvodnju i tehnologije obnovljive energije, kao i u smanjenje emisija stakleničkih plinova i mjere adaptacije na klimatske promjene u poljoprivredi	SWG RRD, EnCS	2027.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine

5) ZAŠTITA PRIRODE I BIODIVERZITETA

	Aktivnost	Glavni regionalni koordinator(i)	Indikativni vremenski okvir	Napomena
51	Razvoj i provedba Strateškog plana za zaštitu biodiverziteta Zapadnog Balkana do 2030. godine	IUCN, RCC	2021-2030.	Provedba do 2030. godine
51a	Izrada Izvještaja o biodiverzitetu Zapadnog Balkana	IUCN	2021-2022.	Konsultacije sa vlastima na Zapadnom Balkanu, organizacijama civilnog društva i međunarodnim organizacijama
51b	Izrada Strateškog plana za biodiverzitet Zapadnog Balkana	IUCN	2022-2024.	Konsultacije sa vlastima na Zapadnom Balkanu, organizacijama civilnog društva i međunarodnim organizacijama
52	Priprema planova za zaštitu i obnavljanje prirode, uključujući i za morska područja	IUCN, RCC, EPPA	2022-2024.	Opsežne konsultacije sa organizacijama na Zapadnom Balkanu i međunarodnim organizacijama;

				Veza sa Aktivnostima br. 34 i 43
53	Izrada i provedba Plana za obnovu šumskih pejzaža Zapadnog Balkana	IUCN, RCC	2021-2030.	Provedba do 2030. godine
53a	Priprema izvještaja o procjeni mogućnosti obnove	IUCN	2021-2022.	Konsultacije sa vlastima na Zapadnom Balkanu, organizacijama civilnog društva i međunarodnim organizacijama
53b	Priprema plana obnove šumskog pejzaža (uključujući finansijski plan)	IUCN	2022-2024.	Konsultacije sa vlastima na Zapadnom Balkanu, organizacijama civilnog društva i međunarodnim organizacijama
54	Analiza prednosti prirodnih rješenja za biodiverzitet i mogućnosti da se ona integrišu u klimatske i druge planove	IUCN, RCC	2021-2023.	Veza sa Aktivnošću br. 6
54a	Izvještaj o vezama između klimatskih promjena i biodiverziteta	IUCN	2021-2022.	
55	Jačanje mehanizama za regionalnu saradnju i strateško planiranje u cilju očuvanja biodiverziteta i provođenja obaveza u skladu sa Konvencijom o biološkom diverzitetu	IUCN, RCC	2021-2030.	Uključujući druge sporazume koji se odnose na biodiverzitet; Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
56	Jačanje angažmana u okviru Konvencija Ujedinjenih nacija iz Rija, (i sinergiju između ove tri) i udruživanje napora u pripremi regionalnog stava o globalnom programu za biodiverzitet nakon 2020. godine	IUCN, RCC	2021-2022.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
57	Uspostava Centra za informacije Zapadnog Balkana kako bi se poboljšala razmjena znanja i dostupnost informacija	IUCN, RCC	2021-2024.	Parametri i pokazatelji trebaju biti usklađeni s onima koje su postavili EU i Konvencija o biodiverzitetu UN-a; Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
57a	Okvir za praćenje i evaluaciju biodiverziteta	IUCN, RCC	2021-2024.	

58	Razvoj Zelene infrastrukture i povezanosti ekosistema	RCC, EPPA, IUCN	2022-2023.	Kontinuirano poboljšanje do 2030. godine
----	---	-----------------	------------	--

DIO 2 – MAPE PUTA ZA IMPLEMENTACIJU

Sedam mapa puta predstavljenih u ovom poglavlju pružaju stratešku orijentaciju za Zapadni Balkan i smjernice o tome kako pokrenuti i održati proces ispunjavanja obaveza iz Sofije u prvom desetljeću djelovanja te uspostaviti čvrst temelj za postizanje klimatske neutralnosti do 2050. godine. Ove mape puta su pripremljene na temelju najnovijih dešavanja u okviru Evropskog zelenog plana te imajući u vidu *status quo* u određenim oblastima politike u ekonomijama Zapadnog Balkana. Mape puta predstavljaju operacionalizaciju ključnih mjera koje su dogovorili čelnici Zapadnog Balkana u Sofiji i pružaju detaljnija uputstva o tome šta je potrebno uraditi u smislu poduzimanja dodatnih mjera, provođenja početnih studija, prikupljanja podataka, razvoja strateških vizija i dokumenata, uspostavljanja potrebnih struktura, postavljanja prelaznih ciljeva, jačanja saradnje, itd. U narednih sedam poglavlja utvrđeni su prioriteti i neophodni koraci za olakšavanje procesa integracije ciljeva Evropskog zelenog plana u politički i pravni okvir ekonomija u regionu sa ciljem maksimalnog intenziviranja i iskorištavanja punog potencijala predviđene zelene tranzicije u prvim godinama implementacije.

1) Mapa puta za borbu protiv klimatskih promjena

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Broj obećanja kojima se najavljuje postizanje neto nulte emisije stakleničkih plinova u naredna tri desetljeća raste na globalnom nivou. Usvajanjem Evropskog zelenog plana, Evropska unija je odlučna u namjeri da postane globalni lider i pokrene tranziciju ka neto nultim emisijama, pomažući i inspirirajući druge da slijede isti put. Zapadni Balkan se pridružio ovoj inicijativi potpisivanjem Sofijske deklaracije o Zelenom programu za Zapadni Balkan. Ovo opredjeljenje naglašava potrebu za definisanjem jasnog programa kojim će se razmotriti neophodne promjene u različitim ekonomskim sektorima za postizanje ovog ambicioznog cilja do 2050. godine. Najveći prioritet u regionu Zapadnog Balkana je hitno prilagođavanje klimatske politike, utvrđivanje tranzicijskih klimatskih (i energetske) ciljeva do 2030. godine u skladu s povećanim ambicijama Evropske unije, transponiranje paketa „Spremni za 55%“ i zakona Evropske unije o klimi, usklađivanje sa Strategijom Evropske unije o prilagođavanju klimatskim promjenama, povećanje korištenja prirodnih i umjetnih pohranjenih rezervi ugljenika i osiguravanje brze zelene transformacije svih privrednih sektora sa naglaskom na one sa visokim emisijama ugljenika.

Na globalnom nivou, ugalj je bio okosnica ekonomskog razvoja čovječanstva od početka industrijske ere. Region Zapadnog Balkana nije izuzetak sa ogromnim udjelom električne energije (oko 70%) koja se proizvodi u termoelektranama na ugalj. Naučni dokazi, klimatske promjene kojima smo svi svjedoci, kao i negativan uticaj zagađivača zraka na zdravlje, kako kratkoročno tako i dugoročno, potvrđuju da ovaj ekonomski model nije održiv na duge staze i da ova negativna praksa treba prestati. Izgaranje uglja uzrokuje oko 4.000 prijevremenih smrtnih slučajeva godišnje na Zapadnom Balkanu, pri čemu se direktni troškovi koji se mogu pripisati zdravstvenim sistemima i gubitku produktivnosti procjenjuju na

oko 11 milijardi eura godišnje², uključujući štetu nastalu u susjednim državama članicama Evropske unije. Međutim, napuštanje tehnologija na koje se ekonomije Zapadnog Balkana u velikoj mjeri oslanjaju i prelazak sa uglja na obnovljive izvore energije donijet će ozbiljne društveno-ekonomske izazove koje region Zapadnog Balkana mora riješiti kako bi spriječio neželjene posljedice kao što su nezaposlenost, ekonomski poremećaji, migracija radne snage i drugi potencijalni negativni uticaji. Ova tranzicija je, međutim, očigledno potrebna radi zdravlja ljudi, očuvanja životne sredine i klime.

Da bi se ova tranzicija dogodila, ekonomije Zapadnog Balkana trebaju definirati pravno obavezujuće ciljeve sa vremenskim rokovima i programima, uz obezbjeđivanje regulatornih i finansijskih mehanizama i kapaciteta za implementaciju. Strukturirani dijalozi između zainteresovanih strana i ciljnih grupa jedan su od glavnih preduvjeta za efikasne i uspješne aktivnosti u oblasti klime u regionu Zapadnog Balkana.

Drugi dio: Put naprijed

Prepoznajući potrebu da se zacrti put ka ugljičnoj neutralnosti do 2050. godine, ekonomije Zapadnog Balkana trebale bi izraditi i usvojiti svoje dugoročne razvojne strategije za niske emisije stakleničkih plinova (u daljem tekstu: dugoročne strategije) u skladu sa odredbama Zakona Evropske unije o klimi, Uredbi o upravljanju i drugim elementima iz okvira klimatske politike EU, te ih usvojiti bez daljeg odlaganja, a najkasnije do 2025. godine. Ove dugoročne strategije trebaju biti usmjerene na dekarbonizaciju sektora koji intenzivno koriste ugljenik (energetika i transport) i definirati ciljeve u cijeloj ekonomiji za smanjenje emisija iz svih vidova transporta, zgrada, poljoprivrede, industrije i sektora otpada.

Kako bi se pratio put društveno prihvatljivog i pravednog ukidanja proizvodnje električne energije na uglj, vlasti Zapadnog Balkana trebale bi uspostaviti Odbor za dekarbonizaciju (DcC) sa mandatom da do kraja 2024. godine izradi Akcioni program za postepeno ukidanje uglja. Ovaj Odbor trebao bi se sastojati od različitih aktera iz oblasti politike, poslovanja, okoliša, uključujući predstavnike pogođenih grana i privrednih subjekata, sindikata zaposlenih i drugih zainteresovanih strana. Akcioni program (koji treba da bude usklađen s Nacionalnim energetske i klimatskim planom) trebao bi sadržavati mješavinu instrumenata i stratešku viziju za postepeno ukidanje proizvodnje električne energije na uglj, uključujući prekretnice i rokove, sa prijedlozima potrebnih pravnih, ekonomskih, socijalnih i drugih mjera za sprečavanje i ublažavanje potencijalnih negativnih uticaja. Ovi dokumenti bi trebali analizirati socijalne, energetske i ekonomske aspekte dekarbonizacije i identificirati mogućnosti za rješavanje proturječnosti između energetske sigurnosti, klimatskih ciljeva i socijalnih elemenata, uključujući mogućnosti za otvaranje novih radnih mjesta i prevenciju povećanja troškova električne energije i pogoršanja problema energetske siromaštva.

Tokom izrade Akcionog programa za postepeno ukidanje uglja, Odbori za dekarbonizaciju trebaju uzeti u obzir i procijeniti potencijalne uticaje Mehanizma za prilagođavanje granice ugljenika na konkurentnost i ukupnu ekonomsku aktivnost za svaku ekonomiju Zapadnog Balkana. Ove procjene uticaja Mehanizma za prilagođavanje granice ugljenika treba pripremiti Odbor za dekarbonizaciju do kraja 2023. godine i predstaviti ih relevantnim nadležnim organima na Zapadnom Balkanu. Pripremljene procjene uticaja bi također trebale predstavljati vrijedne ulazne informacije za proces usklađivanja sa Sistemom trgovanja emisijama Evropske unije ili uvođenje drugih instrumenata za

---

² Izvještaj: Djelovanje Evropske unije na hronično zagađenje ugljem na Zapadnom Balkanu jedinstvena je prilika za poboljšanje zdravlja i produktivnosti, <https://caneurope.org/report-eu-action-on-western-balkans-chronic-coal-pollution-is-a-unique-opportunity-to-improve-health-and-productivity/>

određivanje cijena ugljenika. One će također poslužiti kao koristan alat za definiranje strateške orijentacije u razvoju ili finalizaciji Nacionalnih energetskih i klimatskih planova (NECP).

Revizija relevantnog klimatskog zakonodavstva na Zapadnom Balkanu trebala bi biti jedan od prioriteta u narednim godinama kako bi se podržala progresivna dekarbonizacija i osigurala ravnoteža između ciljeva, cijena, standarda i mjera podrške, kao i potpuno usklađivanje sa Zakonom o klimi EU, najkasnije do kraja 2023. godine.

Do 2026. godine potrebno je pripremiti Regionalnu strategiju prilagođavanja Zapadnog Balkana (RAS) kako bi se istakle zajedničke potrebe, definisale zajedničke aktivnosti ka povećanju regionalne klimatske otpornosti i identificirali potencijalni finansijski izvori. Strategija treba da pruži prijedlog za podsticanje klimatske otpornosti regiona do 2030. godine sa dugoročnom vizijom klimatski otpornog regiona Zapadnog Balkana prilagođenog neizbježnom uticaju klimatskih promjena do 2050. godine. Strategija bi trebala biti usklađena sa Strategijom prilagođavanja Evropske unije, Nacionalnim planovima adaptacije i drugim relevantnim dokumentima te razmotriti mogućnosti za širu primjenu rješenja za povećanje klimatske otpornosti zasnovanih na prirodi.

Da bi se postigla klimatska neutralnost do 2050. godine, smanjenje emisija stakleničkih plinova trebalo bi ići ruku pod ruku s povećanjem uklanjanja ugljenika. S tim u vezi, usklađivanje sa revidiranom Uredbom o uključivanju emisija i uklanjanju stakleničkih plinova iz korištenja zemljišta, prenamjene zemljišta i šumarstva (LULUCF) i njena pravilna primjena treba da bude jedan od prioriteta za region u narednom desetljeću. Pобољшanje inventara stakleničkih plinova, izrada Računskih planova za šumarstvo (koji sadrže predloženi referentni nivo za šume, u skladu sa Uredbom o uključivanju emisija i uklanjanju stakleničkih plinova iz korištenja zemljišta, prenamjene zemljišta i šumarstva), dodavanje novih kategorija proizvoda za skladištenje ugljenika, uključujući drvene proizvode, trebali bi biti među prvim koracima ka ovom cilju. Pored ovoga i kapaciteta sektora za uključivanje emisija i uklanjanje stakleničkih plinova iz korištenja zemljišta, prenamjene zemljišta i šumarstva s ciljem izdvajanja ugljenika iz atmosfere, hitno je potreban integrirani pristup klimatskim aktivnostima i veći doprinos zemljišnog sektora, uključujući optimizaciju planiranja korištenja zemljišta i praksi. Nadalje, koncept uzgoja ugljenika za promoviranje sekvestracije ugljenika u zemlji kao novog zelenog poslovnog modela također se može smatrati novim izvorom prihoda. Stoga bi ekonomije Zapadnog Balkana trebale stvoriti adekvatan okvir za povećanje sekvestracije ugljenika i izraditi adekvatne protokole, alate i mehanizme za praćenje, izvještavanje i verifikaciju sekvestracije ugljenika. Tokom prve revizije ovog Akcionog plana (koja je planirana za 2024. godinu), adekvatan pokazatelj za upotpunjavanje sistema njegovog praćenja trebao bi da bude definisan zajedno sa metodologijom za prikupljanje i izračunavanje podataka u skladu sa Međuvladinim panelom za klimatske promjene (IPCC) i smjernicama i zahtjevima iz Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (UNFCCC).

Inicijativu Evropskog klimatskog pakta treba promovirati kroz angažman, koordinaciju i obuku ambasadora klimatskog pakta iz regiona kako im se pružila podrška u njihovim nastojanjima, podigla opća svijest te motivirao što veći broj pojedinaca i organizacija da se pridruže inicijativi, obavežu se, doprinesu zajedničkim ciljevima i iskoriste dostignuća u budućnosti. Pored toga, trebalo bi pokrenuti Centar za klimatske informacije Zapadnog Balkana, povezan sa Climate-ADAPT i drugim relevantnim bazama podataka, koji se odnose na klimu, smanjenje rizika od katastrofa, biodiverzitet i zagađenje kako bi se podstakla regionalna saradnja, razmjena znanja i primjera najbolje prakse na svim nivoima.

Da bi se podržala i olakšala predviđena složena zelena tranzicija u regionu, trebalo bi pripremiti Regionalni program izgradnje kapaciteta za podršku vlastima i organizacijama na svim nivoima

(uključujući lokalni i privatni sektor) u njihovim nastojanjima za ublažavanje, prilagođavanje, smanjenje rizika od katastrofa i dekarbonizaciju.

2) Mapa puta za energetiku

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Ekonomije Zapadnog Balkana suočavaju se s dva ključna izazova. Prvo, potrebno je ispuniti postojeće dugotrajne obaveze kao što je stvaranje konkurentnih i integrisanih energetske tržišta u skladu sa najnovijim propisima. Drugo, budući da su najjednostavnije zadaće već ispunjene kako u pogledu politike tako i u pogledu ambicija (barem osim u slučaju energetske efikasnosti), implementacija reformi će postajati sve teža, a to će se odvijati u regulatornom okruženju koje se dinamički mijenja. Ekonomije Zapadnog Balkana ne samo da će morati da povećaju stopu provođenja svojih trenutnih obaveza, već će istovremeno morati da se prilagode promjenama paradigme koje se dešavaju u Evropskoj uniji u svim oblastima, bilo da se radi o energetici, transportu ili klimatskim aktivnostima, te da integrišu najnovije ciljeve u svoje politike i zakonske okvire kako bi osigurali postizanje klimatske neutralnosti do 2050. godine. Energetski sektor Zapadnog Balkana, koji se u velikoj mjeri oslanja na fosilna goriva, zastarjele tehnologije i stare objekte, će stoga imati posebno važnu ulogu. Već složena i zahtjevna transformacija i integracija Zapadnog Balkana u energetske tržište Evropske unije bit će dodatno opterećena novim povećanim ambicijama dekarbonizacije i zahtjevima za temeljitu transformaciju sektora u kratkim rokovima.

Drugi dio: Put naprijed

Provođenje tekućih obaveza i ispunjavanje postojećih ambicija i obaveza prema Ugovoru o energetske zajednici predstavlja prioritet. Bez stvaranja čvrste osnove za nadogradnju, uvođenje najnovijih ciljeva i pravila predviđenih Evropskim zelenim planom neće biti izvodljivo. To znači da ekonomije Zapadnog Balkana treba da nastave sa provedbom preostalih odredbi Trećeg energetske paketa i Paketa čiste energije u sektorima električne energije i gasa, uključujući stvaranje funkcionalnih tržišta, sa uspostavljenim platformama za trgovanje i obilnim zalihama.

Region Zapadnog Balkana također treba nastaviti s nastojanjima usmjerenim ka povećanju i diverzifikaciji udjela obnovljive energije u krajnjoj bruto potrošnji energije, kao i sa osmišljavanjem i provedbom ekonomski održivih programa podrške i podsticanja vlastite potrošnje energije iz obnovljivih izvora. Ostvarivanje ciljeva energetske efikasnosti, uključujući opsežnu obnovu zgrada, također treba nastaviti, ali na sistemski i ubrzan način.

Ograničavanje emisija iz velikih ložišta ostaje jedan od najvećih izazova za region. Stoga bi trebalo u potpunosti provesti Uredbu o upravljanju te izraditi integrisane Nacionalne energetske i klimatske planove. Proširenje pravne stečevine Ugovora o Energetske zajednici na klimu i okoliš važan je korak ka tranziciji na niskougljično, energetske efikasno društvo koje se temelji na obnovljivim izvorima energije u regionu Zapadnog Balkana.

Postojeće obaveze transformacije energetske sistema Zapadnog Balkana moraju biti upotunjene novim ambicijama kako bi se ubrzala transformacija i osigurala dekarbonizacija energetske sektora. Stoga je potrebno donijeti političku odluku o uvođenju cijena ugljenika u kratkoročnom periodu i adekvatnom sistemu trgovanja emisijama u srednjoročnom i dugoročnom periodu za svaku ekonomiju Zapadnog Balkana, gdje je to relevantno. Osim toga, region bi trebao postaviti jasno definiran datum i

nacrt procesa za postepeno ukidanje proizvodnje energije na bazi lignita (ako je primjenjivo). Nacionalni energetske i klimatski planovi i Odbori za dekarbonizaciju mogli bi igrati važnu ulogu u ovom procesu.

Kako bi se omogućilo praćenje napretka i donošenje dobro utemeljenih odluka, region Zapadnog Balkana trebao bi uložiti dodatne napore kako bi institucionalizirao svoje inventare emisija i registre emisija stakleničkih plinova, te razvio odgovarajuće mehanizme praćenja, izvještavanja i verifikacije. Jednako značajno bi bilo nastaviti i ubrzati proces izrade Nacionalnih energetskih i klimatskih planova u skladu s podnescima o Doprinosu utvrđenom na nacionalnom nivou 2 (NDC 2).

Ciljevi predviđeni za emisije stakleničkih plinova do 2030. godine, udio obnovljive energije i poboljšanje energetske efikasnosti moraju uskoro biti utvrđeni i usvojeni od strane Ministarskog vijeća Energetske zajednice. Kako bi podržale njihovo ostvarivanje, između ostalih elemenata, ekonomije Zapadnog Balkana trebale bi pripremiti dugoročne strategije obnove zgrada kojima će se podržati tranzicija na visoko energetske i dekarbonizirane zgrade u skladu sa inicijativom Evropske komisije pod nazivom „Val obnove“.

Očekivana tranzicija na zelenu energiju te klimatska tranzicija u regionu također će zahtijevati pravovremenu nadogradnju relevantnih zakonskih okvira kroz transponiranje novih odredbi koje donosi Evropski zeleni plan kroz paket „Spremni za 55%“, te drugih zakonodavnih i nezakonodavnih akata, kako je predviđeno u Mapi puta Energetske zajednice za dekarbonizaciju.

3) Mapa puta za održivi transport

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Sektor transporta je jedan od glavnih izvora emisija stakleničkih plinova (i emisija NO_x) u regionu, a zajedno sa energetske sektorom čini dvije trećine ukupnog udjela emisija. U 1990. godini udio transportnog sektora iznosio je 12%, dok je u 2018. godini taj udio povećan na 18%. Povećanje emisija se nastavlja paralelno sa ekonomskim aktivnostima, dok doprinos sektora transporta dolazi iz pet podsektora: drumski saobraćaj, željeznica, avijacija, te pomorski i saobraćaj unutrašnjim plovnim putevima. U ukupnom udjelu emisija iz sektora transporta dominira CO₂ iz drumskog saobraćaja (više od 90%), što je najizraženije u velikim urbanim područjima koja su također pogođena visokim nivoima povezanog zagađenja.

Stalni sekretarijat transportne zajednice (TCPS) je zajedno sa regionalnim partnerima izradio Strategiju održive i pametne mobilnosti za Zapadni Balkan. Svrha ove strategije je da: i) odražava Strategiju održive i pametne mobilnosti Evropske unije; ii) prilagodi ciljeve, prekretnice i aktivnosti Evropske unije stvarnom stanju na Zapadnom Balkanu; i iii) obezbijedi regionu mapu puta za dekarbonizaciju i digitalizaciju njegovog transportnog sektora te pomogne regionalnim partnerima u izradi njihovih nacionalnih strategija. Strategijom su postavljeni ambiciozni ciljevi u tri ključne oblasti: održiva, pametna i otporna mobilnost, kao i zajednički regionalni ciljevi sa mapom puta i nizom aktivnosti koje će svaka ekonomija Zapadnog Balkana biti pozvana da implementira. Naglasak je stavljen na neposredne kratkoročne i srednjoročne aktivnosti za povećanje nivoa ekologizacije (ozelenjavanja) i digitalizacije mobilnosti u regionu te zeleniji, održiviji i zdraviji transport za građane Zapadnog Balkana.

Drugi dio: Put naprijed

Pametna mobilnost predviđa integraciju digitalnih tehnologija i automatizacije u transportne sisteme sa ciljem povećanja efikasnosti i održivosti mobilnosti putnika i tereta. Ovaj novi koncept transporta jedna je od tri komponente Strategije održive i pametne mobilnosti za Zapadni Balkan. Za implementaciju ove Strategije, potrebno je da ekonomije u regionu transformišu svoje transportne sektore uvođenjem multimodalnog izdavanja karata, mobilnosti kao usluge, transporta bez papira i implementacije različitih softvera, odnosno 5G mreža i vještačke inteligencije za optimizaciju transportnih aktivnosti. Strategijom je također predviđeno stvaranje okvira saradnje i partnerstava unutar regiona i sa državama članicama Evropske unije kako bi se podstakle inovacije i primjena inovativnih tehnologija.

Ministarsko vijeće Transportne zajednice usvojilo je Željeznički akcioni plan u oktobru 2020. godine. On predstavlja osnovu za sve reforme i projekte koje je potrebno materijalizirati kako bi se željeznica vratila na pravi put, a sastoji se od pet stubova: otvaranje tržišta; prava putnika; olakšavanje trgovine/poboljšanje funkcionisanja graničnih prelaza/zajedničkih prelaza; interoperabilnost; i modernizacija infrastrukture. Njegovom implementacijom, ekonomije Zapadnog Balkana treba da ojačaju ulogu željezničkog sektora, podrže multimodalnost i smanje oslanjanje na drumski transport, čime bi se smanjio učinak emisija. Prepoznajući potencijal ovog Akcionog plana kao instrumenta za modernizaciju željeznica u regionu, u povodu Željezničkog samita Zapadnog Balkana (u septembru 2021. godine), ministri saobraćaja Zapadnog Balkana potpisali su zajedničku deklaraciju kojom potvrđuju svoju predanost modernizaciji željeznice. Među ostalim ciljevima, deklaracija uključuje razvoj međugradskih ekspresnih željezničkih veza između velikih gradova, digitalizaciju željezničkih sistema, te poboljšanje multimodalnosti i sigurnosti željezničkog saobraćaja u regiji Zapadnog Balkana.

Sveobuhvatna i Glavna Trans-evropska transportna mreža (TEN-T) definisana je u Aneksu I Ugovora o transportnoj zajednici. Trenutno je u toku proces revizije Trans-evropske transportne mreže na nivou Evropske unije. Revizija će obuhvatiti ekonomije Zapadnog Balkana. Stalni sekretarijat Transportne zajednice će koordinirati aktivnosti između ekonomija Zapadnog Balkana i susjednih država članica Evropske unije, zajedno sa Evropskom komisijom u cilju podrške transformaciji transportnog sektora na Zapadnom Balkanu.

Drumski saobraćaj je dominantan vid transporta u regionu Zapadnog Balkana i značajno doprinosi emisiji stakleničkih plinova i zagađenju zraka. Slijedeći primjere iznesene u Strategiji održive i pametne mobilnosti za Zapadni Balkan, region će povećati udio drugih održivijih vidova transporta, podržati multimodalnost i postepeno smanjiti i obeshrabriti upotrebu drumskog saobraćaja, doprinoseći smanjenju emisija i zelenoj tranziciji.

Akcioni plan za olakšavanje transporta koji je usvojilo Ministarsko vijeće Transportne zajednice u oktobru 2020. godine predviđa aktivnosti za cestovne/željezničke granične prelaze i definira mjere usmjerene na uklanjanje nefizičkih barijera duž glavnih transportnih koridora na Zapadnom Balkanu i njihovo povezivanje sa državama članicama Evropske unije. Akcionim planom predviđena je modernizacija i unapređenje kapaciteta na unutrašnjim i vanjskim graničnim prelazima i uvođenje digitalnih tehnologija i opreme za poboljšanje rada na granicama s ciljem uspostavljanja zajedničkih graničnih operacija i kontrole na jednom mjestu. Cijeli koncept bi trebao olakšati transportne aktivnosti u regionu Zapadnog Balkana i smanjiti njihov negativan uticaj na životnu sredinu i klimu.

Akcioni plan za sigurnost na putevima je još jedan strateški dokument koji je podržalo Ministarsko vijeće Transportne zajednice u oktobru 2020. godine. Ovaj Akcioni plan promovise upravljanje sigurnošću, sigurniju infrastrukturu i zaštitu učesnika u saobraćaju. Njegovim aktivnostima nastoji se podržati cilj nulte stope smrtnosti i naglasiti primjeri najbolje prakse u regionu. Provedbu Akcionog

plana pratiti će Stalni sekretarijat Transportne zajednice preko Tehničkog odbora za sigurnost drumskog saobraćaja.

Akcioni plan za puteve koji je također usvojen na Ministarskom vijeću Transportne zajednice u oktobru 2020. godine ima za cilj razvoj klimatski otporne, inteligentne i resursno efikasne TEN-T putne mreže u regionu Zapadnog Balkana uključivanjem zelenih i pametnih elemenata u investicije u puteve. Konačni cilj je stimulirati inovativne djelatnosti drumskog transporta koje su prikladne za digitalno doba. Dokument pruža listu kratkoročnih i srednjoročnih aktivnosti usmjerenih na rješavanje pitanja održavanja puteva, naplate putarine, uvođenja inteligentnih transportnih sistema, otpornosti mreže i korištenja alternativnih goriva. Sve identificirane mjere trebale bi podržati zelenu tranziciju transportnog sektora i olakšati smanjenje povezanih emisija i zagađenja.

Prepoznat je značaj klimatske otpornosti saobraćajne infrastrukture. Međutim, nijedna ekonomija Zapadnog Balkana nije pripremila niti odobrila ciljanu strategiju transportnog sektora za prilagođavanje klimatskim promjenama. Akcioni plan za puteve predviđa pripremu procjene klimatskih promjena sa smjernicama na regionalnom nivou kao mehanizma za povećanje klimatske otpornosti transportne mreže u regionu.

Preko 25 gradova u regionu Zapadnog Balkana se već dugi niz godina suočava sa zagađenjem koje prelazi propisane granične vrijednosti. Štetni zagađivači imaju negativne posljedice ne samo na zdravlje ljudi već i na cjelokupnu ekonomiju, kao što su povećanje troškova zdravstvenog sistema i česta odsustva s posla. Iako je gradski transport u nadležnosti lokalnih samouprava, postojeće transportne politike i finansijska podrška trebale bi biti osmišljene tako da odražavaju važnost urbane mobilnosti za cjelokupno funkcionisanje Trans-evropske transportne mreža. Stoga će, kao što je predviđeno Strategijom održive i pametne mobilnosti, Stalni sekretarijat Transportne zajednice podržati ekonomije Zapadnog Balkana u daljnjem unapređenju ekološki prihvatljivog transporta, promovirati i, ako je potrebno, pomoći u stvaranju održivih planova urbane mobilnosti.

Postoji nekoliko prepreka koje sprečavaju širu primjenu alternativnih goriva u sektoru transporta, a to su: niska potražnja za održivim gorivima i vozilima, nedostatak poticaja, nedostatak odgovarajuće mreže objekata za dopunjavanje goriva i ograničenja u snabdijevanju. U ekonomijama Zapadnog Balkana, naftni derivati su dominantna vrsta transportnog goriva. Kako bi se pozabavile nekoordiniranim pristupom u razvoju infrastrukture za alternativna goriva (stanice za punjenje i snabdijevanje gorivom), ekonomije Zapadnog Balkana trebale bi olakšati razvoj sveobuhvatne mreže u skladu sa standardima Evropske unije i zahtjevima interoperabilnosti. Ova mreža bi trebala omogućiti korištenje vozila sa niskim i nultim emisijama u regionu.

Uvođenje infrastrukture za alternativna goriva je međusektorsko pitanje u kojem različita tijela (nadležna za energetiku, transport itd.), kao i razne regionalne organizacije (Stalni sekretarijat Transportne zajednice, Sekretarijat Energetske zajednice, Vijeće za regionalnu saradnju, itd.), mogu imati ulogu. Kako bi se izbjeglo preklapanje i potaknule sinergije, potrebno je uspostaviti koordiniran pristup za podršku ekonomijama Zapadnog Balkana u njihovim nastojanjima da uvedu alternativna goriva i razviju adekvatnu infrastrukturu neophodnu za ostvarivanje manje ovisnosti o fosilnim gorivima u transportnom sektoru i smanjenje povezanih emisija i zagađenja. Stalni sekretarijat Transportne zajednice, Sekretarijat Energetske zajednice i Vijeće za regionalnu saradnju trebali bi udružiti snage i koordinirati aktivnosti s ciljem razmjene znanja i iskustva, čime bi se izgradili kapaciteti za podršku regionu Zapadnog Balkana.

4) Mapa puta za cirkularnu ekonomiju

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Napredak u usklađivanju sa zakonodavstvom o upravljanju otpadom, uključujući recikliranje, plastiku, hemikalije, ekološki dizajn i druge odredbe vezane za cirkularnu ekonomiju je na Zapadnom Balkanu prilično spor i ograničen, pri čemu potpuna primjena postojećih zakonskih i političkih okvira predstavlja još veći izazov.

Koncept cirkularne ekonomije relativno je nov za region, te stoga još uvijek apstraktan za mnoge građane Zapadnog Balkana i vlasnike preduzeća. Region ima potencijal za uključivanje i napredak ka cirkularnoj ekonomiji, ali će to biti moguće samo usmjeravanjem ciljeva cirkularne ekonomije u druga područja politike i integracijom praksi cirkularne ekonomije u sve sektore privrede i na svim nivoima, uz istovremeno podizanje opće svijesti o konceptu i prednostima koje ona može donijeti.

U upravljanju otpadom i reciklaži, kao ključnim stubovima koncepta cirkularne ekonomije, još uvijek dominira linearni pristup prikupljanju i odlaganju umjesto integriranog održivog sistema upravljanja otpadom koji se temelji na kružnosti. Regionu je potrebna odlučnost političara i donosilaca odluka, snažan i podsticajan politički i zakonodavni okvir, kampanje za podizanje svijesti, te ekonomski i finansijski poticaji kako bi se podstakla tranzicija ka cirkularnoj ekonomiji. Novi okvir politike pripremljen u okviru Evropskog zelenog plana, uključujući novi Akcioni plan cirkularne ekonomije, novu Industrijsku strategiju za Evropu i zakonodavstvo o otpadu i industrijskim emisijama koje je podvrgnuto reviziji³, zajedno s inicijativama o proizvodnji čelika bez ugljenika te klimatski neutralnim i cirkularnim proizvodima, osigurava stratešku orijentaciju ka ugljičnoj neutralnosti, ne samo za Evropsku uniju već i za Zapadni Balkan. Brzo pokretanje ove inicijative omogućit će iskorištavanje značajnog ekonomskog potencijala i ostvarivanje ekoloških koristi.

Drugi dio: Put naprijed

U svojim nastojanjima da postigne klimatsku neutralnost do 2050. godine, Zapadni Balkan bi trebao definisati sveobuhvatan okvir za tranziciju ka cirkularnoj ekonomiji kroz razvoj i usvajanje strategija cirkularne ekonomije na nivou svake pojedinačne ekonomije Zapadnog Balkana do 2023. godine. Osim toga, ekonomije Zapadnog Balkana bi, u istom periodu, trebale izraditi, odnosno ažurirati Mape puta za cirkularnu ekonomiju. U ovim dokumentima potrebno je navesti konkretan skup rezultata i vremenski mjerljiv okvir implementacije. Oni će uspostaviti neophodan okvir za brzu tranziciju na cirkularnu ekonomiju integracijom ciljeva iz Evropskog zelenog plana i zatvaranjem jaza u procesu usklađivanja s postojećom pravnom stečevinom Evropske unije. Pored toga, u ovim dokumentima je potrebno identificirati ključne pokretače, mogućnosti i prepreke, prioritetne sektore te neophodne administrativne kapacitete i tijela za koordinaciju njihove implementacije.

U početnoj fazi implementacije Sofijske deklaracije, ekonomije Zapadnog Balkana trebale bi se koncentrisati na promociju i uklanjanje prepreka za širu upotrebu klimatski neutralnih i cirkularnih osnovnih materijala i proizvoda, sa naglaskom na željezo, čelik, cement, nemetalne minerale, osnovne hemikalije i aluminijum. To uključuje stimuliranje potražnje i razvoja tržišta za takvim proizvodima, unapređenje potrebne infrastrukture, primjenu najsavremenijih tehnologija, ali i povećanje povjerenja u reciklirane materijale i proizvode među građanima i poslovnim subjektima kroz pružanje adekvatnih i pouzdanih informacija o njihovom kvalitetu i ugrađenim emisijama, uvodeći zelene standarde i oznake za proizvode.

---

³ Uključujući propise o baterijama, otpadnim vozilima, deponijama itd.

Predviđene strategije za cijelu ekonomiju, kao i Mape puta, trebale bi pružiti viziju i odgovarajuće planove za stvaranje povoljnog okruženja za klimatski neutralne i cirkularne materijale i proizvode kako bi se stimulirala potražnja i osigurala njihova dostupnost i pristupačnost kroz smanjenje cijena usljed ekonomije obima. Ovi planovi bi se također trebali baviti produktivnošću resursa, uključujući nove poslovne modele, efikasnu upotrebu resursa (materijala i energije), dug životni ciklus, održivu potrošnju (uključujući zelene javne nabavke), pravilno postupanje na kraju upotrebne faze proizvoda, kao i upravljanje otpadom. Ovi planovi trebali bi trasirati put ka poboljšanju održivosti primarne proizvodnje sirovina i pretvaranju održivih proizvoda u normu na Zapadnom Balkanu.

Do 2025. godine sve ekonomije Zapadnog Balkana bi trebale integrisati ciljeve nove Industrijske strategije za Evropu i transponirati druge elemente politike i pravnog okvira neophodne za integraciju principa cirkularne ekonomije u industrijski sektor. Prvi preduvjet za postizanje klimatske neutralnosti do 2050. godine bit će dosljedno i značajno smanjenje emisija iz čeličana, cementara i hemijskih postrojenja. Samo kroz smanjenje emisija će region biti u stanju izbjeći potencijalno negativne posljedice Mehanizma za prilagođavanje granice ugljenika (CBAM) i gubitak konkurentnosti na tržištu Evropske unije, odnosno zatvaranje u konvencionalne i zastarjele tehnologije koje intenzivno koriste ugljenik. Transformacija industrijskog sektora zahtijevat će istovremenu transformaciju energetskog sektora, uključujući širu primjenu obnovljivih izvora energije i čistog vodonika kao ključnih pokretača očekivane industrijske transformacije. Ugljična neutralnost Zapadnog Balkana nije moguća bez predviđene transformacije industrijskog sektora, značajnog smanjenja njegovog ugljičnog i materijalnog otiska i uspostavljanja cirkularnosti u cijeloj ekonomiji.

Osim ograničenog napretka u usklađivanju s pravnom stečevinom Evropske unije o upravljanju otpadom, implementacija i provođenje postojećeg zakonodavstva o otpadu na Zapadnom Balkanu predstavlja još veći izazov. Predviđene Strategije i Mape puta trebale bi biti osnova za izradu planova, utvrđivanje modela i mehanizama podrške (subvencije, finansijski instrumenti, modeli javno-privatnog partnerstva) za izgradnju i osiguravanje pravilnog održavanja infrastrukture za upravljanje otpadom u gradovima i regionima. Ovi planovi bi trebali biti usklađeni s revidiranim zakonodavstvom o otpadu u Evropskoj uniji te bi se trebali usredotočiti na smanjenje stvaranja otpada, povećanje odvojenog prikupljanja i recikliranja te stimuliranje cirkularnih poslovnih modela. Posebnu pažnju je potrebno posvetiti obradi otpadnih baterija, tekstila i otpadne električne i elektronske opreme (WEEE). Štaviše, ekonomije Zapadnog Balkana bi trebale definisati ciljeve usklađene sa Evropskom unijom za pripremu ponovne upotrebe, odnosno recikliranja komunalnog otpada do 2035. godine, postaviti ambiciozne ciljeve na nivou cijele ekonomije u pogledu ambalažnog otpada, otpadne električne i elektronske opreme, kao i u pogledu vozila i akumulatora na kraju njihovog vijeka trajanja, koji će biti usklađeni sa ciljevima Evropske unije.

Pokretanje tranzicije ka cirkularnoj ekonomiji u regionu zahtijeva podizanje svijesti o mogućnostima i prednostima novog pristupa i promjenu paradigmi proizvodnje i potrošnje. Stoga bi tokom 2022. godine trebalo pokrenuti regionalnu kampanju koja bi bila usmjerena na identificirane ključne lance vrijednosti na Zapadnom Balkanu i imala za cilj osnaživanje potrošača, vlasnika poslovnih subjekata i kupaca iz javnog sektora, uz unapređivanje znanja o svim aspektima cirkularne ekonomije na različitim nivoima. Kampanja bi trebala biti usmjerena na osiguravanje da potrošači dobiju pouzdane i korisne informacije o proizvodima (njihov vijek trajanja, mogućnost popravka, korištenje resursa, odlaganje i recikliranje, itd.), o razvoju modela za sprečavanje širenja preuveličanih informacija o zaštiti okoliša i manipulativnog zelenog marketinga, te o podizanju svijesti o zahtjevima koji se odnose na logotipe i oznake održivosti. Posebnu pažnju treba posvetiti zelenoj nabavci – integraciji zelenih zahtjeva u postupke javnih nabavki i konceptu proširene odgovornosti proizvođača. Kampanja bi trebala

promovirati novi obrazac potrošnje među građanima i poslovnim subjektima na Zapadnom Balkanu, podsticati mudre modele potrošnje, minimizirati potrošačko ponašanje te promovirati održavanje resursa u ekonomiji što je duže moguće. Osim toga, kampanja bi trebala uključivati smjernice, odnosno instrukcije za vlasti Zapadnog Balkana koje izdaju dozvole za industrijske objekte, sa primjerima dobre prakse i preporukama kako uzeti u obzir principe cirkularne ekonomije i ohrabriti investitore da ih primjenjuju, poboljšavajući dostupnost i opskrbu resursima, kao i efikasnost proizvodnje i distribucije.

Rješavanje problema plastike, uključujući zagađenje mikroplastikom, te rješavanje problema morskog otpada zahtijeva koordiniran pristup na regionalnom nivou. Program ekološkog partnerstva za pristupanje (EPPA) će doprinijeti pripremi regionalnog sporazuma o morskome otpadu. Finalizacija i potpisivanje ovog sporazuma očekuje se do kraja 2022. godine.

Zapadni Balkan treba da nastavi sa pripremom i implementacijom Strategija pametne specijalizacije, uključujući razvoj mehanizma za podršku inovacijama u oblasti cirkularne ekonomije kako bi se omogućio brzi prelazak na nove klimatski prihvatljive poslovne modele i klimatski neutralne proizvode, kao i da bi se povećala konkurentnost ekonomije.

5) Mapa puta za eliminisanje zagađenja

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Stanovništvo Zapadnog Balkana izloženo je nekim od najvećih koncentracija zagađenja zraka u Evropi. Zagađenje je i do pet puta veće od propisanih nivoa i nivoa navedenih u smjernicama⁴ Evropske unije. Primarni razlozi su rasprostranjena upotreba nekvalitetnih čvrstih goriva, stari i zastarjeli industrijski objekti i vozila, značajan udio električne energije proizvedene u termoelektranama (na ugalj), emisije iz velikih ložišta, kao i grijanje domaćinstava. Čvrsta goriva (ugalj i drvo za ogrjevanje) za grijanje domaćinstava koristi preko 60% stanovništva. Samo 12% zgrada na Zapadnom Balkanu priključeno je na sisteme centralnog grijanja⁵. Sve ekonomije Zapadnog Balkana prate kvalitet zraka u skladu sa zakonodavstvom Evropske unije i podatke dostavljaju Evropskoj informacijskoj i promatračkoj mreži za okoliš (EIONET). Sistemi za praćenje kvaliteta zraka na Zapadnom Balkanu suočavaju se sa izazovima u vezi s nedosljednim podacima zbog nedostatka finansijskih sredstava potrebnih za održavanje stanica, nedostatka certificiranih laboratorija za kalibraciju i odsustva modeliranja kvaliteta zraka. Uprkos velikom broju stanica za praćenje kvaliteta zraka na Zapadnom Balkanu, usljed često neadekvatnih lokacija instaliranih stanica i nedostatka finansijskih sredstava potrebnih za troškove njihovog rada i održavanja, kvalitet podataka još uvijek nije na željenom nivou.

Uprkos relativnom obilju vode na Zapadnom Balkanu, region se suočava s nespremnosću za klimatske promjene, izložen riziku od suša i poplava, kao i nedostatku vode za piće u nekim područjima. Netašice nastaju prvenstveno zbog lošeg stanja i zastarjele vodovodne mreže (sa gubicima od 50%⁶) i sistema za prečišćavanje (kvarovi u sistemu hemijskog i mikrobiološkog tretmana⁷). Ovo također dovodi do pogoršanja kvaliteta vode za piće općenito. Visok procenat otpadnih voda trenutno se još uvijek ispušta

---

⁴ Zagađenje zraka i zdravlje ljudi: slučaj Zapadnog Balkana, UNEP, 2019, [Air-Quality-and-Human-Health-Report_Case-of-Western-Balkans_preliminary_results.pdf \(developmentaid.org\)](https://www.unep.org/air-quality-and-human-health-report-case-of-western-balkans-preliminary-results.pdf)

⁵ Sektorska studija o grijanju na biomasu na Zapadnom Balkanu, Energetska zajednica i Grupa Svjetske banke, 2017, *PowerPoint* prezentacija (wbif.eu)

⁶ Izgledi ugroženosti voda i klimatskim promjenama na Zapadnom Balkanu, ETC/ICM tehnički izvještaj 1/2018

⁷ Branko Vučijak, Mugdim Pašić, Izet Bijelonja, "Finansijska održivost javnih komunalnih preduzeća na Zapadnom Balkanu", *International Journal of Engineering* XVI(3), 2018

direktno u vodotoke⁸, dok je kvalitet vode za piće pogoršan zbog septičkih jama u ruralnim područjima koje ne zadovoljavaju zahtjeve pa samim tim uzrokuju i zagađenje tla. Iako se mogu uočiti određena poboljšanja u sektoru upravljanja komunalnim otpadnim vodama, problemi sa tretmanom mulja (50-60%⁹) i dalje postoje.

Voda koja se koristi u poljoprivredi, uglavnom za navodnjavanje, uzrokuje dalje propadanje i kontaminaciju otvorenih voda zbog preovlađujuće upotrebe pesticida. Dodatni pritisci na vode stvaraju se brzim razvojem malih hidroelektrana (mHE). Kvalitet slatke vode značajno varira u cijelom regionu, koji sadrži netaknute planinske potoke, kao i rijeke zagađene industrijskim i urbanim otpadnim vodama i poljoprivrednim otjecanjem.¹⁰ Zakonodavstvo o vodama za kupanje je u povojima, a veoma mali broj direktiva Evropske unije po tom pitanju, ako ijedna, je transponirano.

Što se tiče tla, glavni izazov na Zapadnom Balkanu je degradacija zemljišta, koja se uglavnom javlja zbog klizišta, erozije, kontaminacije, neodržive poljoprivrede, prenamjene zemljišta i nepravilne upotrebe zemljišta¹¹. Nestandardno skladištenje hemikalija iz industrijskih djelatnosti je dominantan izvor kontaminacije tla u regionu, dok su nelegalne prakse odlaganja široko rasprostranjene. Nedostatak kapaciteta za tretman opasnog otpada (zalihe, napušteni lokaliteti), posebno u industrijskom i rudarskom sektoru, uključujući nekontrolisanu upotrebu pesticida, dovodi do zagađenja tla (i podzemnih voda). Najrasprostranjenije promjene u obimu kategorija korištenja zemljišta na Zapadnom Balkanu bile su proširenje umjetnih površina (106 km²), zatim proširenje obradive zemlje (65,7 km²), kao i smanjenje šumskih površina (21 km²) i pašnjaka (20,5 km²)¹².

Drugi dio: Put naprijed

Neke od ekonomija Zapadnog Balkana nisu ratificirale Konvenciju o dalekosežnom prekograničnom zagađenju zraka i njenih osam protokola. Stoga bi ekonomije Zapadnog Balkana trebale utvrditi rokove za ratifikaciju Konvencije i početi redovno pratiti i izvještavati o svojim emisijama u zrak. Ovo će postaviti okvir za buduće upravljanje kvalitetom zraka i emisijama te će u konačnici doprinijeti čistijem zraku u regiji.

Od 1. januara 2018. godine ekonomije Zapadnog Balkana počele su smanjivati emisije iz velikih ložišta. Ovaj proces se zasniva na pravilima Energetske zajednice koja zahtijevaju od velikih postrojenja za sagorijevanje (uključujući termoelektrane na uglj) koje trenutno rade u regionu Zapadnog Balkana da postepeno smanjuju svoje emisije do kraja 2027. godine prema minimalnim zahtjevima Direktive o industrijskim emisijama (IED). Više napora na Zapadnom Balkanu treba usmjeriti na ulaganja u kontrolu zagađenja zraka, posebno u velikim postrojenjima za sagorijevanje. Kako bi se postigla efikasnost investicija i maksimizirale njihove koristi za zdravlje ljudi, nova oprema za kontrolu zagađenja treba da osigura da postrojenja dostignu najnovije standarde¹³ Evropske unije. U tom kontekstu, hitno je potrebna potpuna implementacija Nacionalnog plana za smanjenje emisija (NERP) za velika postrojenja za sagorijevanje i implementacija Direktive o industrijskim emisijama na

---

⁸ Tehnički izvještaj 1, Izgledi o ugroženosti voda i klimatskim promjenama na Zapadnom Balkanu, ETC/ICM i partneri u konzorciju, 2018

⁹ Evropska agencija za okoliš (EEA): <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/changes-in-wastewater-treatment-in-13#tab-dashboard-01> i <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/urban-waste-water-treatment/urban-waste-water-treatment-assessment-5>

¹⁰ Zapadni Balkan – Sažetak politike zaštite životne sredine i klimatskih promjena, Služba za pomoć SIDA-e za okoliš i klimatske promjene, 30.11.2012. godine

¹¹ Clindendael, Zeleni program: Pružanje prostora za disanje građanima Zapadnog Balkana, 2021

¹² ETC/ICM tehnički izvještaj 1/2018

¹³ <https://eippcb.jrc.ec.europa.eu/reference>

Zapadnom Balkanu kako bi se s Najboljim dostupnim tehnikama (BAT) uskladila ne samo velika postrojenja za sagorijevanje već i svi industrijski objekti. U skladu sa Evropskim zelenim planom, Zapadni Balkan bi trebao izraditi Nacionalne programe kontrole zagađenja zraka i ispuniti obaveze smanjenja kako bi se osigurala potpuna provedba Direktive o nacionalnim obavezama za smanjenje emisija (NEC). S tim u vezi, potreban je napredak u uspostavljanju i izvještavanju o inventaru emisija i projekcijama emisija.

Pored toga, trebalo bi uvesti strože standarde emisije za vozila, malu industriju i sektore koji nisu obuhvaćeni Direktivom o industrijskim emisijama. Zapadni Balkan bi trebao pratiti reviziju Direktive o industrijskim emisijama i transponirati je, sa ciljem da se ubrza usvajanje inovacija nultog zagađenja, podrži industrijska dekarbonizacija i cirkularna ekonomija te poboljša pristup javnosti informacijama, učešće u donošenju odluka i pristup pravdi. Praćenje i nadzor usklađenosti sa zakonskim obavezama koje proizilaze iz Direktive o industrijskim emisijama od suštinskog su značaja za poboljšanje stanja kvaliteta zraka. U tom kontekstu, trebalo bi podsticati primjenu postojećeg zakonodavstva o nadzoru i provjerama usklađenosti, zajedno sa kaznenim odredbama. Paralelno s tim, potrebno je ojačati nadležne inspeksijske organe.

Iako je zakonodavni okvir o kvalitetu zraka na Zapadnom Balkanu u velikoj mjeri usklađen sa zakonodavstvom Evropske unije, još uvijek ima prostora za poboljšanje. Zagađenje zraka na Zapadnom Balkanu trebalo bi rješavati kroz preventivno i korektivno djelovanje, uključujući reviziju standarda o kvalitetu zraka. Prilikom provođenja zakonodavstva o kvalitetu zraka na Zapadnom Balkanu mora se osigurati da praćenje i procjena kvaliteta zraka budu ispoštovani kroz moderne i proširene sisteme praćenja, upravljanje i izvještavanje o kvalitetu zraka, kao i izradu i provedbu planova za osiguranje kvaliteta zraka u skladu sa standardima kvaliteta zraka prema Direktivama o kvalitetu ambijentalnog zraka. Nadalje, zakonske odredbe o praćenju, modeliranju i planovima za kvalitet zraka je potrebno ojačati kako bi se pomoglo lokalnim vlastima, uz istovremeno poboljšanje sveukupne provedivosti regulatornog okvira. U tom smislu će se istražiti sinergije sa Inicijativom Energetske zajednice za regione čistog zraka. Za potpuno funkcionalan sistem praćenja kvaliteta zraka, potrebno je povećati izdvajanje finansijskih sredstava za održavanje postojećih i postavljanje novih stanica za praćenje kvaliteta zraka, gdje je to potrebno, certificirati laboratorije za kalibraciju te provesti modeliranje kvaliteta zraka na Zapadnom Balkanu. Potrebno je izraditi namjenski informativni materijal i IT rješenja te ih učiniti dostupnim javnosti.

Zapadni Balkan bi se trebao usmjeriti na bolje rješavanje problema zagađenja bukom, posebno usvajanjem i provedbom relevantnog zakonodavstva Evropske unije o buci. Akcioni planovi za buku koji se zahtijevaju Direktivom trebaju biti integrisani u Planove održive urbane mobilnosti.

Prema Evropskom zelenom planu i Zelenom programu za Zapadni Balkan, na Zapadnom Balkanu je potrebno provesti procjenu uticaja na kvalitet zemljišta iz različitih sektora (saobraćaj, industrija, poljoprivreda, itd.). Ova procjena uticaja također treba da sadrži mjere za bolju integraciju očuvanja i zaštite tla u ovim sektorima. Postoji potreba da se identificiraju i odrede područja izložena riziku od erozije tla, opadanja organske materije, salinizacije, acidifikacije, kontaminacije hemikalijama, zbijanja ili klizišta. Stoga je potrebno usvojiti zakonodavstvo, te izraditi i usvojiti programe i strategije za borbu protiv ovih izazova u ekonomijama Zapadnog Balkana. Ovo uključuje strategije za zaštitu i poboljšanje kvaliteta/statusa tla, borbu protiv prekrivanja tla i sanaciju kontaminiranih lokaliteta. Podaci o statusu tla bi se trebali prikupljati u skladu sa novim pristupom Evropske unije. Zbog čestih nesreća stvaraju se značajni pritisci na tlo. Usljed toga, na Zapadnom Balkanu postoji izražena potreba za procjenom rizika i posljedica nesreća, sa krajnjim ciljem usvajanja preporuka/zakonodavstva o načinu uvođenja relevantnih instrumenata koji su adekvatni za sanaciju tla. Snažno se preporučuje promoviranje

korištenja zelenih tehnologija i inovacija u upravljanju zemljištem i njegovoj sanaciji na Zapadnom Balkanu.

Prevenција i rješavanje kontaminacije tla snažno su povezani sa politikama o industrijskim djelatnostima i upotrebi hemijskih supstanci koje su već bile predmet transponiranja na Zapadnom Balkanu, poput npr. Direktive o industrijskim emisijama, Uredbi o registraciji, evaluaciji, autorizaciji i ograničenju hemikalija (REACH¹⁴), proizvodima za zaštitu bilja (PZB¹⁵), gnojivima¹⁶ i biocidima¹⁷, te politikama zaštite okoliša za vodu i zrak (npr. ELD¹⁸), Uredbe o postojanim organskim zagađivačima¹⁹, Uredbe o sredstvima za zaštitu bilja²⁰ i Uredbe o živi²¹. Kako bi se riješila upotreba i ispuštanje hemikalija u okoliš, potrebno je sastaviti Inventar kontaminiranih lokacija uz započinjanje sanacijskih radova na Zapadnom Balkanu. Pored toga, potrebno je povećati zajedničke napore ka stvaranju efikasnog i funkcionalnog unutrašnjeg tržišta hemikalija, smanjenju rizika od određenih hemikalija opasnih za ljude i okoliš, kao što su karcinogeni i teški metali, te uvođenju odredbi predvidljivog zakonodavnog okvira za privredne subjekte. Politike se moraju brzo razvijati kako bi bile u skladu sa Evropskim zelenim planom i inovacijama za zelenu tranziciju hemijske industrije i proizvodnju i upotrebu sigurnih i održivih hemikalija. Posebnu pažnju treba posvetiti mjerama za postepeno ukidanje najštetnijih hemikalija, kao što su endokrini disruptori i postojeće supstance, posebno u proizvodima široke potrošnje, kao i svodenje na najmanju moguću mjeru svih takvih supstanci u privredi i društvu ili njihovu zamjenu.

U skladu sa Evropskim zelenim planom, na Zapadnom Balkanu je potrebno preduzeti aktivnosti u pravcu progresivnog smanjenja zagađenja prioritnim supstancama i postepenog ukidanja emisija prioritnih opasnih materija u površinske vode kako bi se spriječio i ograničio unos zagađivača u podzemne vode. Ekonomije Zapadnog Balkana su u procesu usvajanja i implementacije zakonodavstva Evropske unije u vezi sa vodama (odn. Okvirne direktive o vodama²², Direktive o prečišćavanju gradskih otpadnih voda, Direktive o vodi za piće, itd.) koje sadrži odredbe o praćenju i izvještavanju, planiranju, koordinaciji između relevantnih sektora, kapacitetima za procjenu uticaja, itd., ali su neophodne značajne provedbene mjere u težnji ka ostvarivanju ciljeva dobrog statusa vode za sve vodene ekosisteme.

U tom smislu, potrebno je ubrzati izradu Planova upravljanja riječnim slivovima, dok je identifikacija ključnih izvora zagađenja i rad na smanjenju plastičnog i drugog otpada, podvodne buke i zagađivača od suštinskog značaja za region. Također postoji i potreba za intenziviranjem zajedničkih napora i

---

¹⁴ Uredba (EZ) br. 1907/2006 Evropskog parlamenta i Vijeća o registraciji, evaluaciji, autorizaciji i ograničenju hemikalija (REACH), osnivanju Evropske agencije za hemikalije, te o izmjeni Direktive 1999/45/EZ i stavljanju izvan snage Uredbe Vijeća (EEZ) br. 793/93 i Uredbe Komisije (EZ) br. 1488/94 kao i Direktive Vijeća 76/769/EEZ i Direktiva Komisije 91/155/EEZ, 93/67/EEZ, 93/105/EZ i 2000/21/EZ

¹⁵ Uredba EZ br. 1107/2009 o stavljanju na tržište sredstava za zaštitu bilja; Usvajanje EZ 1107/2009; Direktiva 91/414/EEC – evaluacija, autorizacija, odobrenje aktivnih supstanci na nivou EU i nacionalna odobrenja sredstava za zaštitu bilja

¹⁶ Uredba Evropskog parlamenta i Vijeća kojom se utvrđuju pravila o stavljanju na tržište proizvoda za gnojidbu EU te o izmjeni uredbi (EZ) br. 1069/2009 i (EZ) br. 1107/2009 i stavljanju izvan snage Uredbe (EZ) br. 2003/2003

¹⁷ Uredba (EU) br. 528/2012 o stavljanju na tržište i upotrebi biocidnih proizvoda

¹⁸ Direktiva o ekološkoj odgovornosti 2004/35/EC (ELD)

¹⁹ Uredba Komisije (EU) br. 757/2010 od 24. avgusta 2010. godine

²⁰ Direktiva Vijeća od 15. jula 1991. o stavljanju sredstava za zaštitu bilja na tržište (91/414/EEZ).

²¹ Uredba (EZ) br. 2017/852 Evropskog parlamenta i Vijeća o živi

²² Direktiva o podzemnim vodama (2006/118/EZ); Standardi kvaliteta životne sredine/Direktiva o prioritnim supstancama (2008/105/EZ) zamenjena Direktivom 2013/39/EU; Direktiva o poplavama (2007/60/EZ); Uredba o ponovnoj upotrebi vode (EU) 2020/741; Okvirna direktiva o morskoj strategiji (2008/56/EZ); Direktiva o tretmanu gradskih otpadnih voda (91/271/EEZ); Direktiva o vodi za kupanje (2006/7/EZ); Direktiva (EU) 2020/2184 o kvaliteti vode namijenjene za ljudsku potrošnju

jačanjem regionalne saradnje u rješavanju problema morskog otpada i reguliranju ispuštanja otpada u more s brodova.

Ostale oblasti u kojima su potrebna poboljšanja su korištenje energije, upravljanje kanalizacionim muljem, izlivanje oborinskih voda i gradsko oticanje, upravljanje kvalitetom vode za kupanje, ažurirani parametri kvaliteta vode za piće, poboljšanje pristupa vodi, itd. U skladu sa Evropskim zelenim planom, na Zapadnom Balkanu je potrebno izraditi relevantne strategije za cijelu ekonomiju, kojima bi se definisale aktivnosti za postizanje evropskog nivoa kvaliteta površinskih i podzemnih voda. Kako bi zaštitio svoje vodne resurse, region Zapadnog Balkana bi trebao poboljšati svoje planiranje uvođenjem recikliranja i bezbjednog ponovnog korištenja vode, te uvođenjem aktivnosti za olakšavanje ponovnog korištenja vode i rješavanje problema oskudice vode i suše, istovremeno čuvajući javno zdravlje i okoliš u skladu sa Uredbom Evropske unije o minimalnim zahtjevima za ponovno korištenje vode.

6) Mapa puta za održivu poljoprivredu

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja igra ključnu ulogu u ljudskom i ekonomskom razvoju. Nastala potreba da se prehrani sve veća ljudska populacija stvara pritisak na dostupnost prirodnih resursa i snažno utiče na životnu sredinu. Ekologizacija poljoprivrede i ruralne ekonomije ključna je za poboljšanje očuvanja prirodnih resursa, povećanje efikasnosti korištenja resursa, smanjenje negativnih uticaja poljoprivrede na životnu sredinu, jačanje otpornosti zajednica na klimatske promjene i doprinos njihovom ublažavanju. Kao rezultat toga, zelena transformacija povećava resurse i produktivnost rada, podstiče iskorenjivanje siromaštva, povećava mogućnosti stvaranja prihoda i poboljšava blagostanje ljudi u ruralnim područjima.

Neophodan je razvoj adekvatne poljoprivredne politike i njena kasnija implementacija kojom se osigurava i ekonomska i ekološka održivost. Usklađivanje zakonodavstva u oblastima poljoprivrede i ruralnog razvoja trebalo bi slijediti okvir Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) za period 2023-2027. u skladu sa mjerama Zelenog programa. Većina ekonomija Zapadnog Balkana već primjenjuje neke instrumente slične ZPP-u, ali su potrebni dodatni napor da se u potpunosti reformišu i modernizuju postojeće politike. Ovo također uključuje potrebu da se uspostave temeljne vrijednosti izgrađene na čvrstim podacima i dokazima, posebno u pogledu pitanja koja ilustruju odnose između poljoprivrede i životne sredine, poput upotrebe pesticida i gnojiva, nivoa emisija stakleničkih plinova iz poljoprivrede, itd. Takve će polazne vrijednosti biti prvi i neophodan korak za predlaganje političkih odluka utemeljenih na dokazima. Osim toga, potrebna je izgradnja odgovarajućih kapaciteta i znanja u svim relevantnim tijelima za rješavanje prioriteta u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć za ruralni razvoj (IPARD) i za osmišljavanje mjera u tom okviru koje su kompatibilne s politikom poljoprivrede i ruralnog razvoja Evropske unije te da se odgovori na pitanja iz ovog Akcionog plana.

Drugi dio: Put naprijed

Ekonomije Zapadnog Balkana trebaju uspostaviti efikasne sisteme kontrole hrane u selektivnim lancima vrijednosti kao mehanizam zaštite zdravlja i sigurnosti potrošača. U najboljem je interesu Zapadnog Balkana da se usredotoči na promoviranje sistema hrane u regionu i pojedinačnim ekonomijama koji su utemeljeni na čvrstim akademskim standardima i principima, a odnose se na cijeli lanac ishrane, uz poboljšanje sljedivosti i označavanja proizvoda. Uspostavljanje regionalnog radnog

tijela među donosiocima odluka i akademskim krugovima će rezultirati izradom smjernica za ekonomije Zapadnog Balkana i regiona u cjelini. Ove smjernice će imati za cilj da pruže savjete relevantnim organima vlasti u regionu o strategijama za jačanje sistema kontrole hrane, zaštitu javnog zdravlja, sprečavanje prevara, izbjegavanje kontaminacije hrane, olakšavanje trgovine među selektivnim lancima vrijednosti i izgradnju povjerenja u prehrambeni sistem među potrošačima. Preporuke utemeljene na dokazima omogućit će vlastima da (pre)oblikuju i implementiraju svoje sisteme kontrole hrane u smislu zakonodavstva, infrastrukture i mehanizama za provedbu koji su specifični za svaku ekonomiju.

Usklađenost sa Standardima kvalitete i sigurnosti hrane Evropske unije za životinjske i biljne proizvode također je neophodna. Konkurentnost poljoprivredno-prehrambenih preduzeća na Zapadnom Balkanu dodatno je narušena usljed nedostatka adekvatnih zahtjeva i standarda, loših informacija o marketingu/brendiranju, neadekvatnog pakovanja i etiketiranja, nedostatka sljedivosti proizvoda i kontinuiranog nepovjerenja u potencijale prednosti formalizirane saradnje preduzeća. Ekonomije Zapadnog Balkana trebaju razviti svoje programe i smjernice o implementaciji standarda kvaliteta i sigurnosti hrane u skladu sa zahtjevima Evropske unije. Da bi se poboljšala konkurentnost sektora, ekonomije Zapadnog Balkana moraju uskladiti svoje zakonodavstvo. Regionalna stručna savjetodavna radna grupa za standarde vina i hrane koja je osnovana 2018. godine nastavit će rad na politici zasnovanoj na dokazima i fokusirati se na regulatorno usklađivanje relevantnog zakonodavstva među ekonomijama Zapadnog Balkana i sa propisima i sistemima kvaliteta Evropske unije, uključujući regionalno usklađivanje oznaka porijekla, regionalne trgovinske sporazume između ekonomija Zapadnog Balkana i Evropske unije, regionalno brendiranje vina, životinjskih i biljnih proizvoda, itd. Nadalje, proces će također biti racionaliziran u okvirima i prema vodećim principima Strategije „od polja do stola“, u pogledu osiguravanja održive proizvodnje hrane.

Organska poljoprivreda igra važnu ulogu u budućem razvoju sektora. Organski uzgoj ima za cilj izgraditi, ili barem održati, rezerve hranljivih materija u tlu kroz obogaćivanje organske materije u tlu, uz istovremeno povećavanje nivoa recikliranja nutrijenata i smanjenje vanjskih unosa. U tom smislu, uzajamna veza između poboljšanja praksi organskog uzgoja i metoda sa odgovarajućim upravljanjem i zaštitom tla je ključna. Ovo zahtijeva velike reformske zahvate u poljoprivredno-prehrambenom sektoru i mjere politike koje će osigurati kompatibilnost između organskog uzgoja i upravljanja zemljištem.

Kako bi se podržao ovaj proces Regionalna stručna savjetodavna radna grupa (REAWG) za Zeleni program za Zapadni Balkan će biti osnovana s relevantnim predstavnicima i akterima iz odgovarajućih ministarstava i srodnih institucija (npr. agencije za Instrument za pretpristupnu pomoć za ruralni razvoj) sa dvije podgrupe pod okriljem agro-ekoloških politika zaštite tla i organske poljoprivrede. Ove grupe će se usmjeriti na evaluaciju politike ruralnog razvoja zasnovanu na dokazima s naglaskom na poljoprivrednu životnu sredinu, a posebno na zaštitu tla i organsku poljoprivredu. Preciznije:

- Regionalna stručna savjetodavna radna grupa za tlo – Cilj: Uspostavljanje regionalnog partnerstva za tlo radi poboljšanja razmjene znanja i identificiranja primjera najbolje prakse za zaštitu tla od zagađenja i degradacije. Ove aktivnosti trebale bi imati integrirani pristup kako bi se osigurala dosljednost i sa uticajima na zagađenje zraka i vode.
- Regionalna stručna savjetodavna radna grupa za organski uzgoj – Cilj: promoviranje ekološki prihvatljive i organske poljoprivrede i smanjenje sintetičkih hemijskih proizvoda koji se koriste u proizvodnji hrane. Podrška procesu uvođenja kontrole i sljedivosti organske poljoprivrede i proizvoda.

Saradnja sa naučnim, obrazovnim, poslovnim i poljoprivrednim subjektima kako bi se olakšala tranzicija na inovativne i ekološki prihvatljive tehnologije i poljoprivredne metode realizovat će se kroz strukture za prenos znanja i inovacija na Zapadnom Balkanu kao temelja regionalnog Sistema znanja i

inovacija u poljoprivredi (AKIS). Nakon toga će uslijediti uspostavljanje i postepeni razvoj regionalne inovativne mreže (Regionalna stručna savjetodavna radna grupa za AKIS) kako bi se olakšao prenos inovativnih i ekološki prihvatljivih tehnologija i metoda u poljoprivredi. Članovi mreže trebalo bi da budu predstavnici ministarstava i naučnici iz oblasti inovacijske politike, kao i stručnjaci iz privatnih regionalnih i evropskih inovacijskih prvaka za tehnologije u poljoprivredi i hrani.

Mreža će biti usmjerena na razvoj regionalnih i strateških planova ekonomija Zapadnog Balkana za razvoj Sistema znanja i inovacija u poljoprivredi, npr. o inovativnim i ekološki prihvatljivim tehnologijama, sigurnosti i kvalitetu hrane te digitalizaciji. Osim toga, podržat će proces nadogradnje odabranih formalnih i neformalnih obrazovnih programa kako bi se odgovorilo na potrebe istraživanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi, te uključiti praktičnu nastavu iz oblasti poljoprivrednih i prehrambenih tehnologija i uskladiti ih s potrebama budućih tržišta.

Nacionalna ruralna mreža trebala bi služiti kao produžena ruka ministarstvima poljoprivrede, posebno u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć za ruralni razvoj i njegovih alata za provedbu. Kako bi podržale ovaj proces, Nacionalne mreže za ruralni razvoj (NRDN) i njihovi članovi moraju poboljšati svoje kapacitete za promociju ruralnog razvoja i poboljšanu orijentaciju na usluge svojih Nacionalnih mreža za ruralni razvoj. To uključuje podršku u vidu razmjene znanja i najboljih praksi sa ruralnim akterima o različitim pitanjima, posebno modernizaciji poljoprivrednih gazdinstava i prerade, diverzifikaciji ruralnih djelatnosti i preduzetničkih mogućnosti, održavanju i valorizaciji prirodnog, kulturnog i tradicionalnog naslijeđa ruralnih područja.

Kako bi se vodio ovaj proces, u okviru programa LEADER, konsolidovane su Strategije lokalnog razvoja Lokalnih akcionih grupa iz ekonomija Zapadnog Balkana koje podržavaju inkluzivnu, ekološki i klimatski prihvatljivu ekonomsku diversifikaciju.

Praksa upravljanja otpadom ili strateški okviri skoro da i ne postoje u ruralnim područjima Zapadnog Balkana. Zbog slabog ruralnog sistema upravljanja otpadom, teško je postići održiv ekonomski razvoj i odgovarajuću zaštitu životne sredine. Potrebno je unaprijediti izradu politika te holističke strategije uz snažnu komponentom prevencije i recikliranja otpada koja se provodi kroz regionalnu i međusektorsku saradnju aktera i koordinaciju u upravljanju otpadom. To uključuje praćenje otpada i njegovih izvora, planiranje u pravcu smanjenja otpada, povećanje organizacijskih i tehničkih kapaciteta općina/komunalnih preduzeća u upravljanju otpadom, podizanje cjelokupne društvene svijesti o pravilnom upravljanju otpadom i negativnim uticajima lošeg upravljanja otpadom, implementaciju programa prevencije plutajućeg otpada i podsticanje akcija čišćenja sa mladima i volonterima.

Potrebno je izraditi dokument politike utemeljene na dokazima i izvještaj o procjeni kako bi se odredila početna osnova za trenutne emisije iz poljoprivrede u ekonomijama Zapadnog Balkana. Planirano je uspostavljanje Regionalne stručne savjetodavne radne grupe na tehničkom nivou koja će biti odgovorna za izradu sintetizovanih izvještaja o nedostacima, izazovima, potrebama i načinima prilagođavanja klimatskim promjenama, posebno u poljoprivrednom sektoru na nivou regiona i pojedinačnih ekonomija Zapadnog Balkana.

Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj (SWG RRD) također će raditi na povećanju proizvodnje obnovljive energije i ulaganja u relevantne tehnologije kroz promociju relevantnih mjera iz Instrumenta za pretpristupnu pomoć za ruralni razvoj (IPARD) i programa podrške sličnih IPARD-u u ekonomijama Zapadnog Balkana gdje su takvi alati dostupni. U obzir će se uzeti i sinergije, odnosno rizik od negativnih uticaja na kvalitet zraka.

Proces će se provoditi putem uspostavljene Regionalne stručne savjetodavne radne grupe za Instrument za pretpristupnu pomoć za ruralni razvoj (IPARD) koja će se usredotočiti na poboljšanje mjera iz IPARD-a u cijeloj ekonomiji i administrativne sisteme među Platnim agencijama i Upravljačkim tijelima u cilju efikasnog pružanja tehničke podrške. Regionalna stručna savjetodavna radna grupa će imati za cilj omogućiti prenos znanja o relevantnim standardima Evropske unije, umrežavanje i podizanje svijesti o tehničkoj pomoći i mjerama obuke, kao i izgradnju kapaciteta uprave i krajnjih korisnika radi poboljšanja apsorpcije sredstava i usklađenosti s mjerama Evropske unije.

7) Mapa puta za zaštitu prirode i biodiverziteta

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Region Zapadnog Balkana izuzetno je bogat raznolikošću vrsta i staništa. Mnoge vrste koje se nalaze u regiji su endemične. Ipak, zaštita biodiverziteta i prirodnih resursa nije adekvatna. Gubitak biodiverziteta i staništa primjećuje se u cijelom regionu, a nekim vrstama prijete izumiranje. Iako biodiverzitet i ekosistemi igraju ključnu ulogu u obezbjeđivanju slatke vode, zraka i hrane koju konzumiramo, te osiguravaju prilagođavanje klimatskim promjenama i smanjenje rizika od katastrofa, aspekti biodiverziteta i usluge vezane za ekosistem rijetko se uzimaju u obzir u širem razvoju politike. Istovremeno, institucionalni aranžmani u sektoru biodiverziteta u regionu su nedovoljni i često slabo opremljeni resursima sa malim uticajem na sektorske politike i provođenje zakona.

U ovoj oblasti, glavni prioriteti za region Zapadnog Balkana su zaustavljanje gubitka biodiverziteta; integracija ciljeva Strategije Evropske unije o biodiverzitetu za 30% zaštićenih područja i 10% strogo zaštićenih područja; rješavanje pitanja očuvanja biodiverziteta i usluga vezanih za ekosistem te obnova ekosistema; transponiranje i osiguravanje provođenja Direktiva o pticama i staništima; integrisanje svih ovih elemenata u Strateški plan za biodiverzitet Zapadnog Balkana do 2030. godine; postizanje sporazuma o zajedničkom regionalnom stajalištu za 15. Konferenciju stranaka (CoP 15) Konvencije Ujedinjenih nacija o biološkoj raznolikosti (CBD); i rad na postizanju globalnih i EU ciljeva biodiverziteta nakon 2020. godine.

Bogati biodiverzitet Zapadnog Balkana i prirodni ekosistemi pružaju dragocjene prednosti lokalnim zajednicama. Istovremeno, region se suočava sa izazovima u smislu pritiska i uticaja na prirodu koji se odnose na urbani razvoj, izgradnju novih puteva, brana, nezakonit lov i neodrživu šumarsku praksu. Trend brzog razvoja (posebno saobraćajnih koridora) stvara sve veći pritisak na prirodna područja i visok rizik od fragmentacije staništa.

Zaštita i koordinirano održivo upravljanje prekograničnim skupinama zaštićenih područja i zelenih koridora ključni su za dugoročno održavanje ekološke povezanosti u regionu. To znači poboljšanu regionalnu saradnju u oblastima ekološke povezanosti i koordiniranog upravljanja prekograničnim prirodnim područjima, odnosno skupinama zaštićenih područja.

Pokrivenost pejzaža s potencijalom za pružanje usluga ekosistema u regionu Zapadnog Balkana je velika, posebno šuma u planinskim područjima, prirodnih ekosistema oko velikih jezera i rasprostranjenih prirodnih riječnih sistema. Razvoj Zelene infrastrukture i povezanost između ekosistema i staništa treba biti prioritet. Postoje značajne mogućnosti za povezivanje zelenih koridora sa širim regionom, što bi dodatno poboljšalo ekološku povezanost i dalo veliki doprinos Transevropskoj mreži prirode.

Ovo će zahtijevati pojačanu saradnju na regionalnom nivou, bolje naučne informacije i znanja, pravilnu primjenu zakonodavstva o zaštiti prirode, jačanje institucionalnih kapaciteta na svim administrativnim nivoima nadležnim za očuvanje prirode, podizanje svijesti o društvenim i ekonomskim prednostima funkcionalno povezanih ekosistema, uključivanje zainteresovanih strana i šire javnosti u planiranje i upravljanje ekološkim mrežama i osiguranje finansijskih sredstava.

Sektorske politike i strategije je potrebno ažurirati kako bi se integrisala politika Evropske unije o Zelenoj infrastrukturi i kako bi se usmjerili ciljevi i prakse povezane sa zaštitom elemenata zelene infrastrukture.

Provođenje postojećeg zakonodavstva o očuvanju prirode je potrebno nastaviti kroz unapređenje kontrole nezakonitih postupaka na nivou lokaliteta sa direktnim uticajem na kvalitet povezanosti prirodnih staništa i populacija ugroženih vrsta (krivolov, bespravna sječa), kao i kroz veći nivo poštivanja ekoloških standarda i procedura izdavanja dozvola koje se odnose na uticaj infrastrukturnih projekata na biodiverzitet i ekosisteme (hidroelektrane, putna infrastruktura, vađenje sirovina). Detaljno mapiranje staništa, prikupljanje i analizu podataka iz terenskih istraživanja i monitoringa populacija kišobranskih vrsta (engl. *umbrella species*) potrebno je obaviti i u sklopu primjene zakonodavstva o zaštiti prirode i uspostavljanja mreže Nature 2000.

Budući da su ekonomije Zapadnog Balkana relativno male te da su ključne oblasti biodiverziteta često od prekograničnog značaja, potreban je prekogranični i regionalno koordinirani pristup. Regionalna saradnja između nadležnih organa pri određivanju i upravljanju zaštićenim područjima ključni je faktor za bolju sinergiju i efikasno upravljanje mrežama zaštićenih područja i ekološkim mrežama. U cilju efikasne implementacije na terenu, mogao bi se uspostaviti regionalni mehanizam za koordinaciju zajedničkih aktivnosti usmjeren ka razvoju Zelene infrastrukture i povezanosti ekosistema.

Drugi dio: Put naprijed

Stub biodiverziteta Zelenog programa za Zapadni Balkan provodit će se u tri glavne faze:

Prva faza (2021-2022) imat će za cilj razvoj osnovnih studija i procjena za podršku aktivnostima br. 51 do 54 i stvaranje mogućnosti za pojačano prenošenje pravne stečevine Evropske unije o prirodi te saradnju između Zapadnog Balkana i Evropske unije u implementaciji Zelenog programa za Zapadni Balkan i Globalni okvir za biodiverzitet nakon 2020. godine, koji se odnosi na aktivnosti br. 55 i 56.

Glavni rezultati uključuju:

- Izvještaj o biodiverzitetu Zapadnog Balkana postaviti će osnovu za mjerenje napretka realizacije Strateškog plana o biološkoj raznolikosti Zapadnog Balkana do 2030. godine i pružiti informacije za regionalne planove i procjene ekonomija Zapadnog Balkana, kao što su izvještaji Evropske unije o zemljama, izvještaji BSAB-a, IPBES-a, Konvencije o biološkoj raznolikosti izvještaji, itd.;
- Izvještaj o procjeni mogućnosti obnove za Zapadni Balkan će identificirati stepen degradacije šumskog pejzaža i prioritetne lokacije i staništa za obnovu ekosistema u regionu kao osnovu za regionalni Plan obnove šumskog pejzaža (FLR);
- Izvještaj o povezanostima klimatskih promjena i biodiverziteta i preporuka ulaznih tačaka za njihovu integraciju u politike, strategije i planove klimatskih promjena, uključujući komponentu dekarbonizacije iz Zelenog programa za Zapadni Balkan, Doprinosi utvrđene na nacionalnom nivou i Nacionalne planove prilagođavanja. Izvještaj će uključivati ključne pokazatelje za vrste kako bi se pratio uticaj klimatskih promjena na vrste i staništa;
- Okvir za praćenje i evaluaciju biodiverziteta će se koristiti kao osnova za razvoj Informativnog centra za biodiverzitet Zapadnog Balkana. Pokazatelji će biti usklađeni s pokazateljima Evropske agencije za okoliš (EEA), ciljevima postavljenim u Strategiji Evropske unije o

biodiverzitetu do 2030. godine i Globalnom okviru za biodiverzitet nakon 2020. godine prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti.

Druga faza (2022-2024) komponente će biti usmjerena na razvoj regionalnih strateških dokumenata i planova te mehanizama za praćenje i izvještavanje, uključujući (i) Strateški plan za biodiverzitet Zapadnog Balkana do 2030. godine; (ii) Plan obnove šumskog pejzaža Zapadnog Balkana; (iii) lokalne planove zaštite i obnove prirode, uključujući i morska područja; (iv) razvoj mape puta za uspostavljanje Informacionog centra za biodiverzitet Zapadnog Balkana.

Faza 2 će promovirati usklađivanje politika sa Strategijom Evropske unije o biodiverzitetu, Zelenim planom Evropske unije i Globalnim okvirom za biodiverzitet nakon 2020. godine prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti na nivou regiona i pojedinačnih ekonomija. Radna grupa za biodiverzitet (BDTF) za jugoistočnu Evropu (JIE) će olakšati regionalnu koordinaciju obaveza pojedinačnih ekonomija i predložiti regionalne i prekogranične inicijative između ekonomija Zapadnog Balkana i država članica Evropske unije.

Rad u ovoj fazi imat će za cilj integraciju politike Evropske unije o prirodi i Globalnog okvira za biodiverzitet nakon 2020. godine prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti u regionalne strategije i zakonodavstvo ekonomija Zapadnog Balkana. Potrebno je izraditi dokumente o politikama sa aktivnostima usklađenim sa provođenjem pravne stečevine Evropske unije za zaštitu prirode koja se odnosi na biodiverzitet (Direktiva o pticama (2009/147/EZ) i Direktiva o staništima (92/43/EEZ), Strategijom Evropske unije o biodiverzitetu do 2030. godine, Strategijom Evropske unije za šume do 2030. godine, uključujući horizontalno zakonodavstvo – posebno ono iz INSPIRE direktive (2007/2/EZ) i podstaci doprinos drugim ključnim tematskim inicijativama kao što su Bonski izazov i inicijativa ECCA30. Ostali referentni dokumenti uključivat će obavezujuće ciljeve Evropske unije za obnovu ekosistema, Smjernice o pošumljavanju i ponovnom pošumljavanju u Evropskoj uniji i Bonskom izazovu.

Faza 2 će se završiti 2024. godine sa srednjoročnim izvještajem o napretku Zapadnog Balkana na nivou pojedinačnih ekonomija i regiona te stepenu predanosti očuvanju prirode i ambicijama vladinih i nevladinih aktera u regionu. Izvještaj će biti okvirno predstavljen na 16. Konferenciji stranaka (CoP 16) Konvencije Ujedinjenih nacija o biološkoj raznolikosti.

Glavni rezultati uključuju:

- Strateški plan za biodiverzitet Zapadnog Balkana koji sadrži ciljeve i pokazatelje usklađene sa Strategijom Evropske unije o biodiverzitetu do 2030. godine, Zelenim planom Evropske unije i Globalnim okvirom za biodiverzitet nakon 2020. godine, uključujući pokazatelje koji se koriste za izvještavanje u okviru Konvencije o biološkoj raznolikosti;
- Plan obnove pejzaža Zapadnog Balkana, uključujući finansijski plan, u cilju promoviranja zajedničkih strategija za mobilizaciju resursa za obnovu šumskog pejzaža i identificiranje mogućnosti za poboljšano održivo upravljanje šumama i njihovu obnovu. Plan obnove pejzaža Zapadnog Balkana će pomoći u identifikaciji ključnih oblasti za obnovu i tipova intervencija obnove te pokrenuti unutrašnje i međunarodno finansiranje obnove ekosistema;
- Informacioni centar za biodiverzitet Zapadnog Balkana koji će se upotpuniti relevantnim informacionim sistemima za biodiverzitet (npr. Informacionim sistemom za biodiverzitet u Evropi (BISE)) i pružiti detaljne smjernice za standardizirano prikupljanje podataka za svaku od pet taksonomskih grupa vrsta (ptice, sisari, vodozemci, gmizavci i vaskularne biljke - Direktiva Evropske unije o staništima, Aneks 2 i Aneks 4), slijedeći standarde podataka o biodiverzitetu - *Darwin Core* i ABCD shemu, te regionalne smjernice Zapadnog Balkana.

Faza 3 (2024-2030) će biti usmjerena na podršku mobilizaciji finansijskih i ljudskih resursa kako bi se promovirala efikasna implementacija obaveza iz Zelenog programa za Zapadni Balkan i osiguralo redovno praćenje i izvještavanje o obavezama na nivou pojedinačne ekonomije i regiona. Pokazatelji iz Globalnog okvira za biodiverzitet nakon 2020. godine i pokazatelji iz Zelenog programa će se pratiti i o njima će se redovno izvještavati prema Regionalnoj radnoj grupi za okoliš. Godišnje procjene realizacije akcionog plana, uključujući aktivnosti predložene u strateškim dokumentima koje su uvedene tokom faze 2, izradit će Radna grupa za biodiverzitet za jugoistočnu Evropu i predstaviti ih Regionalnoj radnoj grupi za okoliš.

Glavni rezultati uključuju:

- Godišnje izvještaje za Regionalnu radnu grupu za okoliš;
- Srednjoročni izvještaj o napretku u implementaciji stuba biodiverziteta iz Zelenog programa za Zapadni Balkan u 2025. godini;
- Završni izvještaj o implementaciji stuba biodiverziteta iz Zelenog programa za Zapadni Balkan 2030. godine.

DIO 3 – UPRAVLJANJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJE I DRUGI MEHANIZMI ZA PODRŠKU PROVEDBI SOFIJSKE DEKLARACIJE

UPRAVLJANJE

Da bi se olakšala provedba Sofijske deklaracije o Zelenom programu za Zapadni Balkan, neophodno je usklađeno djelovanje kako bi se osiguralo regionalno vlasništvo i saradnja, pristup koji podrazumijeva više aktera, međusektorska saradnja kroz uključivanje svih relevantnih vlasti na Zapadnom Balkanu, kao i jačanje saradnje na različitim nivoima. Stoga Vijeće za regionalnu saradnju nastoji uspostaviti i održavati različite platforme putem kojih će svi ovi elementi biti obezbijeđeni. Kako bi se upravljalo cijelim procesom, kreatori politika i predstavnici vlasti na Zapadnom Balkanu, zaduženi za različite oblasti politike obuhvaćene Zelenim programom, će biti uključeni od samog početka. Regionalna radna grupa za okoliš osnovana 2015. godine kao međuvladina platforma za stalni politički dijalog o okolišu i aktivnostima vezanim za klimatske promjene, zajedno sa drugim regionalnim koordinatorima zaduženim za različite komponente ovog Akcionom plana, predstavljat će okosnicu ovog procesa. Uz podršku Radne grupe za biodiverzitet za jugoistočnu Evropu, koja je osnovana 2017. godine kao savjetodavno tijelo u oblasti biodiverziteta i koja radi u proširenom formatu koji predviđa učešće predstavnika drugih resornih ministarstava, Regionalna radna grupa će biti mehanizam za osiguranje regionalnog vlasništva, kao i aktivnog učešća i upravljačke uloge vlasti na Zapadnom Balkanu u procesu ispunjavanja obaveza iz Sofijske deklaracije. Uspostavljanje snažne međusektorske saradnje bit će ključni element uspješnog mehanizma upravljanja, imajući u vidu složenost i multidisciplinarnost Zelenog programa, kao i snažnu potrebu za rješavanjem ekoloških i klimatskih pitanja kroz holistički pristup.

Kako bi olakšalo upravljanje i omogućilo proces donošenja odluka koje se temelje na detaljnim informacijama, Vijeće za regionalnu saradnju treba da osigura i održava platformu za dijalog sa službama Evropske komisije, relevantnim regionalnim organizacijama koje imaju aktivnosti ili mandate u relevantnim oblastima politike u regionu Zapadnog Balkana (kao što su Sekretarijat Energetske zajednice, Stalni sekretarijat transportne zajednice, Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj, Međunarodna unija za zaštitu prirode, itd.), međunarodnim finansijskim institucijama, raznim

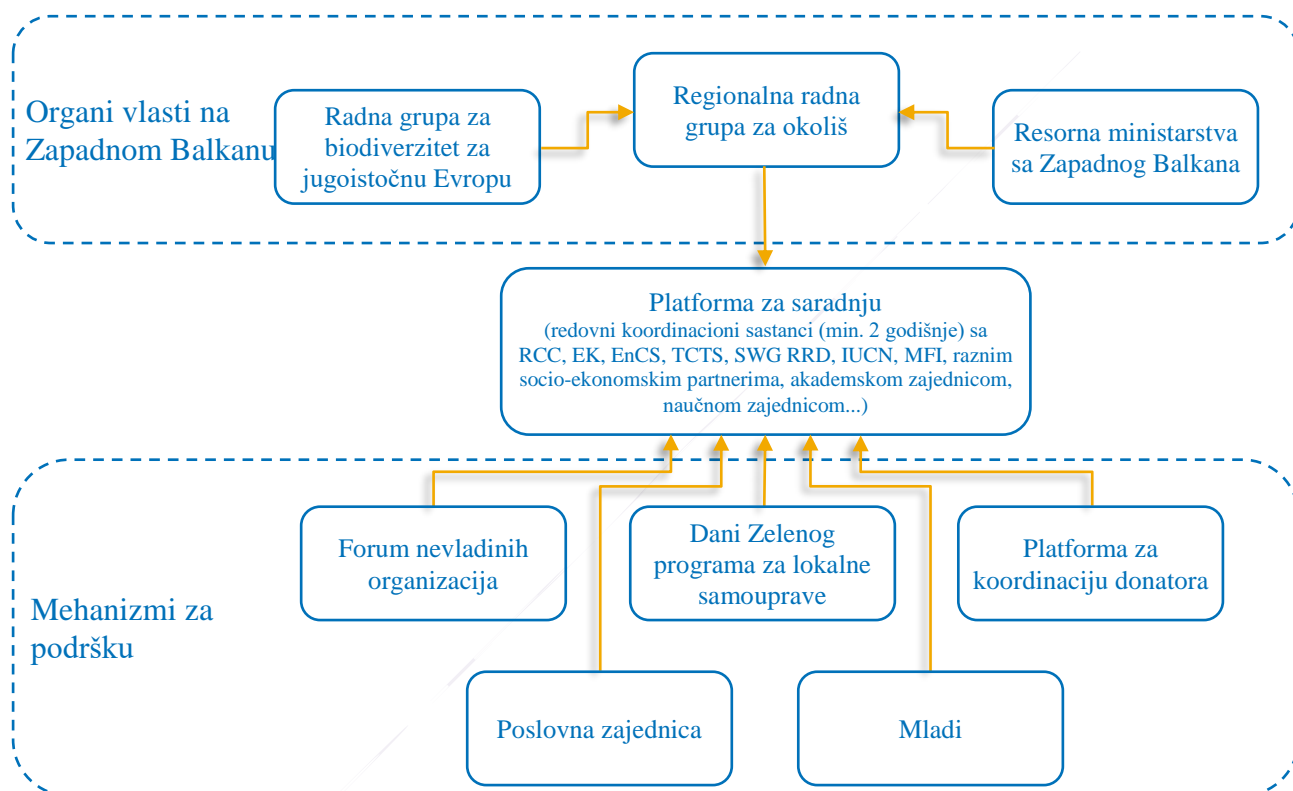
društveno-ekonomskim partnerima, nevladinim organizacijama, te akademskom i naučnom zajednicom. Razgovori će se odvijati kroz redovne i vanredne sastanke Regionalne radne grupa za okoliš na operativnom nivou, kako je predviđeno Projektnim zadatkom te Radne grupe. Ovaj dijalog treba da omogući razmjenu informacija i podršku vlastima na Zapadnom Balkanu na temelju zahtjeva za usklađivanje, najnovijih promjena politika i drugih relevantnih procesa bez ugrožavanja i ometanja redovnih programa i zadaća drugih regionalnih organizacija.

Pored stalnog dijaloga na operativnom nivou, na godišnjim sastancima ministara organizovanim u okviru Regionalne radne grupe za okoliš revidirat će se napredak postignut u prethodnoj godini kroz mehanizme praćenja i izvještavanja koje su uspostavili Vijeće za regionalnu saradnju i regionalni partneri; odobriti godišnji izvještaji o napretku realizacije Zelenog programa za Zapadni Balkan; te na osnovu ovih elemenata i utvrđenih prioriteta, kroz zajedničke izjave, dati smjernice za njegovu implementaciju u nadolazećoj godini. Slično Regionalnoj radnoj grupi za okoliš, ministarski sastanci mogu se održavati u proširenom formatu kako bi uključili ministre zadužene za sve relevantne oblasti politike koje obuhvata Zeleni program za Zapadni Balkan.

Ovaj model upravljanja će biti dopunjen sa dvije dodatne platforme putem kojih će se kreatorima politika sa Zapadnog Balkana pružati dodatne ulazne informacije, uključujući različita stajališta i povratne informacije zasnovane na iskustvu iz ugla različitih uloga i perspektiva implementacije. Ove dvije platforme su Forum nevladinih organizacija za provedbu Zelenog programa za Zapadni Balkan (u daljem tekstu: Forum NVO) koji će omogućiti razmjenu iskustava i znanja te olakšati proces donošenja odluka u slučaju suprotstavljenih stajališta. Druga platforma, koja će osigurati mehanizam vertikalne koordinacije i povratne informacije zasnovane na iskustvima stečenim tokom implementacije i izazovima koji se susreću, bit će inicijativa Dani Zelenog programa (GAD). Organizirana za lokalne samouprave (LSU) kao proces saradnje, ova inicijativa će dovesti do godišnjeg skupa na kojem će se omogućiti razmjena znanja i promocija aktivnosti u javnom sektoru na lokalnom nivou, koje doprinose ispunjavanju obaveza iz Sofijske deklaracije i unapređuju dobrobit građana u regionu Zapadnog Balkana.

Finansiranje će biti ključni element za uspješnu implementaciju Zelenog programa za Zapadni Balkan. Postojeća hitna potreba za temeljitom zelenom tranzicijom kroz reviziju svih privrednih sektora podrazumijeva izuzetno skupe procese. Uz visoke ekološke standarde koji se uvode kroz Evropski zeleni plan i Zeleni program za Zapadni Balkan, a imajući u vidu trenutnu situaciju u regionu Zapadnog Balkana u smislu usklađivanja sa politikama Evropske unije i provođenja zakonodavstva, ova tranzicija nameće visoke zahtjeve i finansijska opterećenja. Ona također donosi i mnoge socio-ekonomske i druge izazove, uključujući zahtjeve da se osigura pravedna tranzicija i socijalno uravnotežen razvoj. U tom smislu, vlastima Zapadnog Balkana će biti potrebna snažna podrška međunarodne i donatorske zajednice u pružanju ne samo tehničke već i finansijske podrške. Kako bi koordiniralo ovaj proces, omogućilo utvrđivanje nedostataka i prioriteta te osiguralo stalni dijalog o finansijskim potrebama i mogućnostima, Vijeće za regionalnu saradnju će blisko saradivati sa potencijalnim donatorima i organizacijama zainteresovanim za podršku implementaciji Sofijske deklaracije te organizovati godišnji Koordinacioni sastanak donatora. Koordinacija finansijske podrške i srodnih aktivnosti bit će od ključnog značaja za osiguranje ne samo uspjeha ove izazovne tranzicije, već i za ubrzanje cijelog procesa i posljedično omogućavanje ekonomijama Zapadnog Balkana da održe korak s državama članicama Evropske unije koje već napreduju na svom putu ka klimatskoj neutralnosti. Proces koordinacije donatora također će igrati važnu ulogu pri otklanjanju nedostataka i povećanju efikasnosti u kapacitetima ekonomija Zapadnog Balkana da apsorbuju dostupnu finansijsku i tehničku podršku i bolje koordiniraju raspoložive mehanizme, sredstva i ekspertizu. Kroz ovaj proces i finansijsku podršku, implementacija Sofijske deklaracije treba da pruži različite mogućnosti (povezane sa zelenim rastom) za ekonomije Zapadnog Balkana i donese brojne socio-ekonomske koristi.

Prethodno elaborirani mehanizam upravljanja zaštitit će efikasnu implementaciju Sofijske deklaracije i donijeti dodatne prednosti u smislu jačanja administrativnih kapaciteta za njenu pravilnu i blagovremenu implementaciju kroz regionalnu saradnju i uključivanje različitih zainteresovanih strana i njihovih stručnih znanja u proces. S druge strane, dijalog s međunarodnim finansijskim institucijama i donatorskom zajednicom pomoći će poboljšanju koordinacije mogućnosti finansiranja, uklanjanju određenih finansijskih nedostataka u implementaciji i povećanju apsorpcijskih kapaciteta ekonomija Zapadnog Balkana kroz maksimalnu sinergiju i repliciranje uspješnih inicijativa na učinkovit način. Da bi se pružila podrška cjelokupnom procesu, trebalo bi istražiti i ojačati saradnju i dijalog među članovima parlamenata, kao i ulogu odbora za okoliš.

Dijagram 1. Mehanizam upravljanja

UČEŠĆE CIVILNOG DRUŠTVA

Organizacije civilnog društva (OCD) igraju značajnu ulogu u pružanju podrške cjelokupnom procesu ispunjavanja obaveza iz Sofijske deklaracije te svojim znanjima i praktičnim iskustvom olakšavaju ambicioznu zelenu tranziciju koja stoji pred regionom Zapadnog Balkana. Njihov doprinos implementaciji Sofijske deklaracije omogućen je kroz Forum nevladinih organizacija za provedbu Zelenog programa za Zapadni Balkan. Ovaj Forum omogućava dijalog između identificiranih organizacija sa Zapadnog Balkana, kao i nekih istaknutih i aktivnih organizacija iz država članica Evropske unije. Dijalog se odvija tokom redovnih sastanaka koje saziva Vijeće za regionalnu saradnju u bliskoj saradnji sa Evropskom komisijom. Rezultate, zaključke i preporuke sa ovih sastanaka

saopštava predsjedavajući Foruma nevladinih organizacija na sastancima Regionalne radne grupe za okoliš. Na ovaj način se svi relevantni organi za donošenje odluka direktno informiraju o doprinosu i preporukama nevladinog sektora.

Forum nevladinih organizacija se sastoji od različitih identificiranih organizacija koje posjeduju stručnost i iskustvo stečeno kroz rad u oblastima koje su obuhvaćene Zelenim programom za Zapadni Balkan. Inicijalni odabir relevantnih organizacija i uspostavljanje Foruma nevladinih organizacija obavljani su početkom 2021. godine na temelju iskustva Vijeća za regionalnu saradnju i redovne saradnje sa organizacijama aktivnim u oblastima politika koje su ugrađene u Zeleni plan. Odabir je također napravljen na temelju interesa pojedinih nevladinih organizacija u svjetlu pripreme Sofijske deklaracije i spremnosti da doprinesu njenoj implementaciji. Ovo uključuje zvanični Zajednički prijedlog nevladinih organizacija u pogledu Zelenog programa za Zapadni Balkan koji je pripremljen u aprilu 2020. godine i dostavljen Evropskoj komisiji i Vijeću za regionalnu saradnju, kao i Zajedničku izjavu organizacija civilnog društva dostavljenu vlastima Zapadnog Balkana tokom pripreme Samita u Sofiji (u novembru 2020. godine). Inicijalna lista nadopunjena je ekološkim nevladinim organizacijama identificiranim u okviru Programa ekološkog partnerstva za pristupanje (EPPA) i dodatno obogaćena nevladinim organizacijama identificiranim kroz istraživanje koje je provelo Vijeće za regionalnu saradnju u konsultacijama sa Generalnom direkcijom za susjedstvo i pregovore o proširenju Evropske komisije (DG NEAR). Lista identificiranih nevladinih organizacija sadrži više od 50 organizacija i predstavlja živi dokument koji se može revidirati i uključiti druge nevladine organizacije (kako bi se omogućilo pristupanje drugim organizacijama, uključujući i one koje će biti osnovane u budućnosti) ukoliko iskažu interes da se pridruže Forumu i svojim stručnim znanjima i iskustvom doprinesu pružanju podrške nastojanjima u okviru Zelenog programa za Zapadni Balkan. Posebna pažnja posvetit će se osiguranju učešća ranjivih grupa u radu Foruma nevladinih organizacija, poput Roma.

Osim uloge u pružanju podrške procesima kreiranja politika, uspostavljeni Forum nevladinih organizacija ima mnoge druge ciljeve i pozitivne učinke kao što je praćenje napretka, na osnovu čega se mogu identificirati i provesti novi prijedlozi i ideje, kao i određene korektivne aktivnosti. Kroz redovne sastanke i stalni dijalog između predstavnika nevladinog sektora i mogućnost izvještavanja o nalazima te iznošenja prijedloga kreatorima politika na Zapadnom Balkanu, ovo neformalno tijelo predstavlja dodatni mehanizam za podršku upravljanju implementacijom Zelenog programa za Zapadni Balkan. Aktivnosti Foruma osmišljene su s ciljem podizanja opće svijesti građana Zapadnog Balkana o klimatskim promjenama, okolišu i drugim oblastima politike i procesima koji se odnose na Zeleni program, te o postignutom napretku, nastojeći dodatno povećati kapacitete nevladinog sektora u regionu. Ovim zajedničkim radom na postizanju zajedničkih ciljeva, bez obzira na različite perspektive, osnažit će se saradnja između nevladinog sektora i organa javne uprave na Zapadnom Balkanu na dobrobit obje strane i na temelju partnerskih principa.

Rad Foruma nevladinih organizacija podržava Vijeće za regionalnu saradnju koje koordinira njegovim aktivnostima i organizira redovne sastanke dva puta godišnje (po mogućnosti prije redovnih sastanaka Regionalne radne grupe za okoliš). U slučaju potrebe i spremnosti učesnika Foruma, mogu se sazvati i vanredni sastanci. Kako bi podržao Vijeće za regionalnu saradnju i olakšao cjelokupna nastojanja, Forum ima predsjedavajućeg sa šestomjesečnim mandatom. Predsjedavajući je angažovan na dobrovoljnoj osnovi, a određuju ga, odnosno biraju učesnici Foruma na redovnim sastancima Foruma. Zadatak predsjedavajućeg je da usko saraduje sa Vijećem za regionalnu saradnju i pruža mu podršku pri organizaciji sastanaka, izradi dnevnog reda, razvoju ideja i identificiranju prioriteta za diskusiju, moderiranju sjednica i izradi zaključaka sastanka. Zadatak predsjedavajućeg je također da izvještava o zaključcima na redovnim i vanrednim sastancima Regionalne radne grupe za okoliš.

Zaključci sastanaka, kao i nalazi studija i istraživanja provedenih u okviru Foruma nevladinih organizacija prezentiraju se relevantnim vlastima u ekonomijama Zapadnog Balkana, relevantnim regionalnim organizacijama, međunarodnim finansijskim institucijama i drugim partnerima, kroz učešće predsjedavajućeg Foruma nevladinih organizacija na redovnim sastancima Regionalne radne grupe za okoliš. Vijeće za regionalnu saradnju zajedno sa predsjedavajućim koordinira i pruža podršku u ovom procesu, osiguravajući da predsjedavajući (po mogućnosti zajedno sa drugim predstavnicima Foruma) bude pozvan na sastanke Regionalne radne grupe za okoliš i da se u okviru dnevnog reda sastanka predvidi odgovarajući termin za predstavljanje zaključaka i prijedloga Foruma. Forum nevladinih organizacija također je pozvan da pruži doprinos u godišnjem procesu izvještavanja o provedbi Zelenog programa za Zapadni Balkan, kao i da doprinese ciklusu praćenja realizacije Sofijske deklaracije.

Na ovaj način uspostavljeni stalni dijalog kojim koordinira Vijeće za regionalnu saradnju, ojačana saradnja između nevladinih organizacija i vlasti Zapadnog Balkana, kao i saradnja između regionalnih i evropskih nevladinih organizacija donose višestruke prednosti i omogućavaju dodatnu izgradnju kapaciteta nevladinog sektora u regionu Zapadnog Balkana. Forum nevladinih organizacija također igra važnu ulogu u podizanju svijesti svih građana Zapadnog Balkana i širenju informacija o ciljevima Zelenog programa, statusu i napretku u nastojanjima usmjerenim ka zaštiti okoliša.

UČEŠĆE LOKALNIH SAMOUPRAVA

Lokalne samouprave (LSU) također igraju važnu ulogu u provedbi Sofijske deklaracije i doprinose ispunjavanju obaveza čelnika Zapadnog Balkana dogovorenih na Samitu u Sofiji u okviru Berlinskog procesa. Kroz prostorno planiranje, djelovanje u vezi s klimatskim pitanjima na lokalnom nivou, upravljanje energijom u javnom sektoru, pametne energetske sisteme, urbanu mobilnost, razvoj intermodalnih čvorova i transportne infrastrukture, izradu lokalnih energetske i klimatske strategije, primjenu rješenja zasnovanih na prirodi kroz ozelenjavanje urbanih područja, integraciju procjene uticaja na životnu sredinu u urbanom razvoju i planiranju urbanog širenja, upravljanje otpadom, prečišćavanje otpadnih voda, kao i kroz mnoge druge mjere, lokalne samouprave doprinose i mogu ubrzati zeleni razvoj i željenu transformaciju regiona. S druge strane, njihovo iskustvo u implementaciji relevantnih politika na nivou ekonomija Zapadnog Balkana i ispunjavanju zakonskih uvjeta može pružiti dodatnu podršku procesima kreiranja politika kroz pružanje jedinstvenih povratnih informacija slijedeći pristup „odozdo prema gore“. Razumijevanje potreba i zabrinutosti lokalnih vlasti i širi angažman lokalnih zajednica u inkluzivnom procesu donošenja odluka sa vlastima Zapadnog Balkana ubrzat će cjelokupni proces i pomoći da se postave realističniji, ali ambiciozniji ciljevi na nivou ekonomija Zapadnog Balkana i općenito. Stoga je ključni element za olakšavanje provedbe Sofijske deklaracije jačanje saradnje među lokalnim samoupravama u regionu i pružanje povratnih informacija o vertikalnoj koordinaciji kako bi se olakšao proces donošenja politika.

Region Zapadnog Balkana ima oko 520 općina sa ogromnim potencijalom za pokretanje zelenog razvoja i pružanje podrške jačanju svijesti među građanima Zapadnog Balkana. Međutim, općinama često nedostaje iskustvo i znanje, pristup finansiranju, a suočavaju se i s mnogim drugim izazovima u svakodnevnom radu, koji se, između ostalih, odnose i na primjenu mjera za zaštitu okoliša i rješavanje pitanja klimatskih promjena. Općine su također zadužene za jedno od najhitnijih ekoloških pitanja, kao što je upravljanje otpadom i prečišćavanje otpadnih voda. Imajući ovo na umu, Vijeće za regionalnu saradnju namjerava uspostaviti okvir saradnje za općine kako bi se omogućila razmjena znanja, podizanje svijesti te olakšale aktivnosti prikupljanja sredstava i repliciranja primjera dobre prakse koji doprinose ciljevima iz Zelenog programa za Zapadni Balkan u regionu. Inicijativa će se razvijati u

bliskoj saradnji sa relevantnim partnerima kao što su Mreža udruženja lokalnih vlasti jugoistočne Evrope (NALAS), savezi općina i mnogi drugi.

Inicijativa će se zasnivati na godišnjim ciklusima saradnje i procesima razmjene znanja koji će svoju kulminaciju doživjeti u vidu Dana Zelenog programa za lokalne samouprave. Dani Zelenog programa će biti organizirani u obliku godišnje konferencije, po mogućnosti sazvane prije redovnih godišnjih ministarskih sastanaka u okviru Regionalne radne grupe za okoliš. Ovi skupovi poslužit će za predstavljanje uspješno realizovanih projekata u vezi sa Zelenim programom, dostignuća koja doprinose zaštiti životne sredine, ublažavanju klimatskih promjena i poboljšanju blagostanja građana Zapadnog Balkana. Dani Zelenog programa će također služiti kao platforma za razmjenu znanja, saradnju i umrežavanje među predstavnicima lokalnih samouprava. Kako bi se povećao doseg i inspirisalo repliciranje uspješnih priča, jedan od rezultata Dana Zelenog programa će biti bilten koji će se štampati ili elektronski distribuirati svim općinama u regionu Zapadnog Balkana. U cilju dodatne motivacije predstavnika različitih općina da predstave svoja dostignuća i pomognu drugima kroz razmjenu iskustava, Dani Zelenog programa uključivat će i segment nagrada „Prvak Zelenog programa“ (koje će se koristiti za daljnje ozelenjavanje grada/mjesta ili promotivne aktivnosti i kampanje). Uspješne općine koje postignu i dokumentiraju veliki napredak u provedbi Zelenog programa bit će pozvane na sastanak Regionalne radne grupe za okoliš kako bi predstavile nagrađeni projekat. Cijeli proces će podržati Vijeće za regionalnu saradnju u bliskoj saradnji sa relevantnim partnerima. Ovom inicijativom će se također težiti jačanju saradnje sa postojećim evropskim i drugim inicijativama, poput Sporazuma gradonačelnika,²³ inicijative Evropske sedmice mobilnosti,²⁴ Urbane alijanse,²⁵ Evropske zelene prijestolnice,²⁶ i slično.

PLATFORMA ZA KOORDINACIJU DONATORA I FINANSIRANJE ZELENOG PROGRAMA ZA ZAPADNI BALKAN

Kako bi se racionalizirala dostupna podrška i osiguralo da se oskudni resursi koriste što je moguće učinkovitije, Vijeće za regionalnu saradnju će sazivati sastanke za koordinaciju donatora na temu Zelenog programa za Zapadni Balkan. Ovi sastanci će biti organizirani kao redovni godišnji skupovi s ciljem identificiranja potreba i prioriteta za region, te razmatranja mogućnosti da se intervenira na usklađen način i pruži podrška kada je to moguće. Godišnji sastanci trebali bi potaknuti bolju koordinaciju donatora, omogućiti razmjenu mišljenja među donatorima o trenutnom stanju provedbe Sofijske deklaracije i olakšati raspravu o različitim pitanjima i strategiji za budućnost. Ova bi platforma također trebala ojačati veze između donatora i vlasti Zapadnog Balkana te povećati razvojni učinak programa koje podržavaju donatori kroz njihovu bolju usklađenost s programima ekonomija Zapadnog Balkana. Ovi sastanci će također omogućiti učesnicima da predstave svoje programe, razjasne investicione potrebe i promoviraju nove projektne ideje za donatorsku podršku.

Na sastancima će se raspravljati o apsorpcijskim kapacitetima relevantnih vlasti u ekonomijama Zapadnog Balkana i razmatrati mogućnosti za njihovo unapređenje kroz izgradnju kapaciteta i prekograničnu/graničnu koordinaciju. Ovi sastanci će također poslužiti kao platforma za razgovor o poboljšanju djelotvornosti i učinkovitosti pružene podrške kroz regionalnu saradnju i identificiranje mogućnosti za repliciranje uspješno provedenih inicijativa širom regiona Zapadnog Balkana.

²³ <https://www.covenantofmayors.eu/>

²⁴ <https://mobilityweek.eu/home/>

²⁵ <https://www.iucn.org/regions/europe/our-work/nature-based-solutions/iucn-urban-alliance>

²⁶ <https://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/winning-cities/>

Koordinacioni sastanci donatora također će pružiti okvir za diskusiju o zelenom i održivom finansiranju, pri čemu prioritet treba dati projektima s najvećim pozitivnim učincima na okoliš i klimu. Vijeće za regionalnu saradnju će osigurati učešće predstavnika donatorske zajednice na redovnim sastancima Regionalne radne grupe za okoliš kao glavnog tijela za koordinaciju provedbe Sofijske deklaracije.

Eksterni instrumenti u okviru sljedećeg Višegodišnjeg finansijskog okvira Evropske unije (2021-2027), Instrument za pretpristupnu pomoć za ruralni razvoj sa svojih 11 mjera i Instrument za pretpristupnu pomoć III (IPA III) bit će ključni instrumenti finansiranja za pokretanje aktivnosti i iniciranje sveobuhvatne zelene tranzicije u regionu Zapadnog Balkana. Mogu se koristiti za sektor poljoprivrede i proizvodnje hrane, kao i za energetska efikasnost, obnovljive izvore energije i inicijative usmjerene ka resursno efikasnoj, održivoj i niskougljičnoj ekonomiji. Međutim, kako to neće biti dovoljno, bit će neophodna dodatna sredstva iz ekonomija Zapadnog Balkana, podrška država članica Evropske unije, mobilizacija privatnih investicija, kao i značajna sredstva međunarodnih finansijskih institucija (MFI). Predviđena zelena tranzicija u regionu Zapadnog Balkana zahtijevat će udruživanje svih postojećih, ali i razvoj inovativnih instrumenata finansijske pomoći, kao što su zelene obveznice. Korištenje postojećih izvora finansijske podrške imat će važan stimulativni efekat kako za vlastite izvore ekonomija Zapadnog Balkana, tako i za privatne i druge investitore. Potencijal Investicionog okvira za Zapadni Balkan (WBIF) sa njegova dva postojeća mehanizma spajanja, odnosno Fondom za zeleni rast (GGF) i Regionalnim programom energetske efikasnosti (REEP), kroz koje se već pruža podrška mnogim aktivnostima vezanim za Zeleni program za Zapadni Balkan u regionu, bi u budućnosti trebalo povećati.

UČEŠĆE POSLOVNE ZAJEDNICE, MLADIH I RANJIVIH GRUPE, UKLJUČUJUĆI ROME

Poslovna zajednica Zapadnog Balkana može dodatno olakšati i ubrzati provedbu obaveza iz Sofijske deklaracije. O potencijalnom učešću poslovne zajednice raspravljalo se s različitim zainteresiranim stranama tokom početnih faza provedbe Sofijske deklaracije. Uvriježeno je mišljenje da postoji potreba za boljim informiranjem, većom podrškom i motiviranjem poslovne zajednice te njenim uključivanjem u proces implementacije kroz pojačanu koordinaciju. S druge strane, cjelokupna poslovna zajednica Zapadnog Balkana će biti pod uticajem predviđene sveobuhvatne ekološke transformacije u okviru Evropskog zelenog plana i planiranih instrumenata za podršku dekarbonizaciji izvan granica Evropske unije. Stoga će očekivani procesi i transformacija industrijskog sektora zahtijevati brzu modernizaciju i transformaciju, slijedeći tempo koji je određen ambicijama iz Zelenog plana, jer bi u suprotnom očekivana ekološka transformacija sa svojim ciljevima mogla na određeni način ugroziti one koji budu odugovlačili i odlagali prihvatanje nove paradigme, rizikujući tako da izgube svoj tržišni udio, moć i prihode.

Poslovnu zajednicu na Zapadnom Balkanu se podstiče da stvori pravi okvir za optimizaciju svoje prakse; da se odluči za održivo finansiranje; usvoji principe cirkularne ekonomije; za prioritet postavi smanjenje i ponovnu upotrebu materijala; proizvodi održive proizvode koji se mogu reciklirati; te smanji količinu ambalaže i poveća upotrebu višekratnog ambalažnog materijala i nivo recikliranja. Kroz ovaj novi poslovni model, potrošačima na Zapadnom Balkanu će se omogućiti da donose informirane odluke, pri čemu će novi proizvodi i prakse proizvođača generirati pozitivne promjene u ponašanju potrošača. Poslovnu zajednicu na Zapadnom Balkanu se podstiče da razmotri novi poslovni model koji podrazumijeva zeleno preduzetništvo, održiva ulaganja, kružni dizajn i obaveze iz inicijative Evropskog klimatskog pakta (ECP) uz prihvatanje politike održivog proizvoda, proširene odgovornosti proizvođača i sprečavanje plasiranja ekološki štetnih proizvoda na tržište Zapadnog Balkana. Istovremeno, potrebno je pružiti podršku rastu i proširivanju preduzeća za upravljanje otpadom, posebno onih koja uključuju ranjive grupe, kao što su Romi, te im omogućiti da ugrade inovativne poslovne modele. U prvim fazama implementacije, poseban naglasak bi trebao biti na resursno

intenzivnim sektorima kao što su građevinarstvo, tekstil, plastika i elektronika. U procesu podrške transformaciji poslovnog sektora na Zapadnom Balkanu, Investicioni forum komora (CIF) Zapadnog Balkana će igrati istaknutu ulogu sa Vijećem za regionalnu saradnju, osiguravajući učešće predstavnika poslovne zajednice kao dio procesa inkluzivnog upravljanja.

Još jedan značajan akter u implementaciji Zelenog programa za Zapadni Balkan su mladi, kao važna pokretačka snaga promjena. Mladi su ti koji će biti najviše pogođeni postupcima današnjice, posebno onima koji se odnose na klimatske krize, krize u prirodi, upravljanje otpadom i tako dalje. Stoga mladi naraštaji imaju stečeni interes, prava ali i obaveze da učestvuju u ovom procesu doprinoseći svojim inovativnim idejama, kritičkim razmišljanjem i savremenim pristupom u cilju ubrzanja provedbe Zelenog programa za Zapadni Balkan. U tom smislu, glavni partneri za saradnju u ovoj oblasti će biti Regionalni ured za saradnju mladih (RYCO) i Omladinska laboratorija Vijeća za regionalnu saradnju, pri čemu će Vijeće za regionalnu saradnju pružiti priliku predstavnicima mladih da iznesu svoje zabrinutosti, stavove i prijedloge za poboljšanje, osiguravajući na taj način njihovo stalno i predano učešće u upravljanju provedbom Sofijske deklaracije.

Cirkularna ekonomija i zeleno preduzetništvo pružaju neiskorišteni potencijal za osnaživanje žena, posebno u kontekstu pandemije COVID-19 koja ih je jako pogodila. Društvena i ekološka preduzeća koja ugrađuju rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena u samo središte zelenog oporavka ključni su element koji vodi ka održivom razvoju društava Zapadnog Balkana. Inkluzivna zelena ekonomija stavlja trajni naglasak na društvenu i ekološku održivost koja može osnažiti žene i djevojke kao preduzetnice i proizvođače. Mikro te mala i srednja preduzeća (MSP) koja vode žene, stoga, treba da budu na čelu procesa ekonomskog oporavka, usredsređenog na zelenu i pravednu tranziciju.

Na kraju, važno je istaći da, iako Romi predstavljaju veliki potencijal za ekonomije na Zapadnom Balkanu, njihova sposobnost da pruže svoj aktivan doprinos je u velikoj mjeri izgubljena zbog njihove marginalizacije. Oko 61% romske radne snage u regionu je angažovano u neformalnom sektoru, koji je uglavnom nevidljiv, ali veoma važan dio sistema upravljanja otpadom. Transformacija ovog angažmana u prijavljeni zeleni inovativni rad mogla bi u velikoj mjeri doprinijeti postizanju ciljeva iz Zelenog programa za Zapadni Balkan, ali i ciljeva Poznanjske deklaracije. Projekat Integracije Roma Vijeća za regionalnu saradnju može poslužiti kao partner da se osigura uključivanja Roma u implementaciju Sofijske deklaracije.

SISTEM PRAĆENJA

Kontinuirano praćenje ključnih parametara Sofijske deklaracije jedan je od glavnih preduvjeta za očuvanje njene nesmetane implementacije. Praćenje će se provoditi u redovnim ciklusima na temelju unaprijed definiranih pokazatelja (navedenih u nastavku) putem kojih će biti moguće pratiti napredak implementacije, nivo postignuća ili identificirati zastoje i kašnjenja. Stoga će ovi pokazatelji pomoći u prepoznavanju i analizi razloga u slučaju usporavanja ili stagnacije procesa implementacije. Sistem praćenja će također omogućiti osmišljavanje korektivnih radnji za prevazilaženje problema i osiguranje nesmetanog nastavka aktivnosti.

Kvalitativni i kvantitativni pokazatelji koji čine sistem praćenja utvrđeni su na osnovu njihove relevantnosti za implementaciju Sofijske deklaracije, kao i dostupnosti podataka kroz godišnje cikluse praćenja.

Kako bi pružilo vizuelnu prezentaciju napretka implementacije Sofijske deklaracije, Vijeće za regionalnu saradnju će razviti Opservatorij Zelenog programa za Zapadni Balkan, odnosno *web* platformu prilagođenu korisniku sa svim pokazateljima grupisanim po oblastima politike, po ekonomijama Zapadnog Balkana ili regionu u cjelini, sa vremenskim okvirima, *web* dodacima za različite parametre te bazama podataka koje će se popunjavati kroz godišnje cikluse prikupljanja podataka. Ova platforma će osigurati da različite grupe korisnika, uključujući kreatore politika, istraživače, regionalne organizacije, donatore, građane i mnoge druge, imaju pristup brzom i korisniku prilagođenoj platformi u cilju boljeg razumijevanja i praćenja statusa implementacije.

Pokazatelji:

	Br.	Pokazatelj	Izvor podataka
Klimatske promjene	1.	Ukupne emisije stakleničkih plinova (ekv. tona CO ₂)	Inventari stakleničkih plinova / Agencije za zaštitu okoliša / Zavodi za statistiku
	2.	Intenzitet emisije stakleničkih plinova iz proizvodnje električne energije (ekv. tona CO ₂)	Izveštaji Energetske zajednice / Agencije za zaštitu okoliša / Zavodi za statistiku
	3.	Broj sektorskih politika koje uključuju prilagođavanje klimatskim promjenama	Izveštaj o napretku Evropske komisije / Komunikacija o politici proširenja EU
	4.	Nivo finansiranja borbe protiv klimatskih promjena	Izveštaj o napretku Evropske komisije / Komunikacija o politici proširenja EU
Energetika	1.	Omjer implementacije - električna energija	Izveštaj o implementaciji Energetske zajednice
	2.	Omjer implementacije - obnovljiva energija	Izveštaj o implementaciji Energetske zajednice
	3.	Omjer implementacije – plin	Izveštaj o implementaciji Energetske zajednice
Transport	1.	Transponirane relevantne direktive / propisi / standardi / specifikacije	Izveštaj o napretku realizacije Akcionog plana prema Ugovoru o transportnoj zajednici/ Izveštaji Tehničkog odbora
	2.	Strategije Zapadnog Balkana ažurirane održivim i pametnim elementima	Izveštaji o napretku u oblasti održive i pametne mobilnosti / <i>Ad hoc</i> sastanci grupa
	3.	Infrastruktura razvijena prema TEN-T (vezano za zelene elemente)	Godišnji planovi TEN-T-a
Cirkularna ekonomija	1.	Domaća potrošnja materijala po glavi stanovnika	http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=t2020_rl110&lang=en Zavodi za statistiku
	2.	Domaća potrošnja materijala	http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=t2020_rl110&lang=en Zavodi za statistiku
	3.	Produktivnost resursa	https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nv_ac_rp/default/table?lang=en Zavodi za statistiku
	4.	Stvaranje otpada - Ukupno	https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nv_wasgen/default/table?lang=en

			/ Agencije za zaštitu okoliša
Eliminisanje zagađenja	1.	Godišnje ambijentalne koncentracije PM, SO ₂ i NO _x	Godišnji izvještaji o kvalitetu zraka za ekonomije Zapadnog Balkana / Agencije za zaštitu okoliša
	2.	Godišnje emisije PM _{ukupno} , PM ₁₀ , SO ₂ i NO _x iz velikih postrojenja za sagorijevanje	Godišnji izvještaj o implementaciji Energetske zajednice Energy Community Homepage (energy-community.org) Agencije za zaštitu okoliša Tabele Nomenklature za izvještavanje prema Konvenciji o dalekosežnom prekograničnom zagađenju zraka
	3.	Godišnje emisije NH ₃ i NMHOS	Agencije za zaštitu okoliša Tabele Nomenklature za izvještavanje prema Konvenciji o dalekosežnom prekograničnom zagađenju zraka
	4.	Stanovništvo priključeno na javni vodovod (%) i Stanovništvo priključeno na postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (%)	Zavodi za statistiku ekonomija Zapadnog Balkana, Eurostat
	5.	Umjetni pokrov zemljišta po glavi stanovnika prema vrsti	Zavodi za statistiku ekonomija Zapadnog Balkana, Eurostat / Agencije za zaštitu okoliša (podaci o pokrovu zemljišta Programa koordinacije informacija o okolišu)
	6.	Nitrati u podzemnim vodama	Zavodi za statistiku ekonomija Zapadnog Balkana, Eurostat / Agencije za zaštitu okoliša
Održiva poljopriveda	1.	Udio površina pod ekološkom poljoprivredom u ukupnoj iskorištenoj poljoprivrednoj površini	Agencije za zaštitu okoliša Izvještaji o stanju okoliša
	2.	Udio zemljišta pod upravljanjem koji zahtijeva smanjenje hemijskog unosa	
	3.	Srednji sadržaj organskog ugljenika u poljoprivrednom zemljištu	Agencije za zaštitu okoliša Izvještaji o stanju okoliša
	4.	Proizvodnja obnovljive energije iz poljoprivrede	
	5.	Emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede (ekv. tona CO ₂)	Agencije za zaštitu okoliša Izvještaji o stanju okoliša
	6.	Broj poljoprivrednih gazdinstava i preduzeća za preradu hrane koja primaju (IPARD) podršku za usklađivanje sa standardima higijene i dobrobiti životinja	

Zaštita prirode i biodiverziteta	1.	Određena kopnena i morska zaštićena i očuvana područja uključujući i područja pod drugim učinkovitim mjerama očuvanja (OECM)	Svjetska baza podataka o zaštićenim područjima (WDPA) Programa Ujedinjenih nacija za okoliš Svjetskog centra za praćenje očuvanja (UNEP-WCMC) https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/wdpa?tab=WDPA , Svjetska baza podataka područja pod drugim učinkovitim mjerama očuvanja (WDOECM) https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/oecms?tab=OECMs
	2.	Potencijalna područja mreže Natura 2000 i ekološke mreže na nivou pojedinačne ekonomije	Baza podataka evropske mreže Natura 2000, skupovi podataka o ekološkim mrežama https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/natura-2000-eunis-database
	3.	Indeks zaštite vrsta	Crvene liste ekonomija Zapadnog Balkana i regiona https://www.iucnredlist.org/
	4.	Učinkovitost upravljanja zaštićenim područjima	Globalna baza podataka o učinkovitosti upravljanja zaštićenim područjima (GD-PAME) (GD-PAME) https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/protected-areas-management-effectiveness-pame?tab=Results
	5.	Programi za oporavak vrsta	Akcionni planovi za vrste na nivou ekonomija i regiona
	6.	Područje obnovljenih šumskih pejzaža	Barometar Bonskog izazova https://infoflr.org/bonn-challenge-barometer
	7.	Fenologija odabranih biljnih i životinjskih vrsta	Pokazatelji i izvori verifikacije koji će biti dogovoreni na temelju regionalnog strateškog plana za biodiverzitet
	8.	Strategija biodiverziteta i Akcionni planovi za ekonomije Zapadnog Balkana (BSAP)	Sistem izvještavanja kako ga je definirao Sekretarijat Konvencije o biodiverzitetu u Globalnom okviru za biodiverzitet nakon 2020. godine https://www.cbd.int/conferences/post2020

IZVJEŠTAVANJE

U bliskoj saradnji sa regionalnim organizacijama i Evropskom komisijom, Vijeće za regionalnu saradnju će uspostaviti mehanizam izvještavanja koji će se sastojati od i) godišnjeg narativnog izvještaja i ii) godišnjeg pregleda pokazatelja.

Narativni izvještaj će biti pripremljen zajedno sa svim partnerima odgovornim za relevantne oblasti politike i drugim zainteresovanim stranama uključenim u proces implementacije Sofijske deklaracije. Stoga će narativni dio imati opći pregled napretka u svih sedam komponenti Sofijske deklaracije te će biti dopunjen sa još nekoliko poglavlja, i to: Perspektiva nevladinih organizacija; Gledište lokalnih samouprava; Pregled donatora; Gledište poslovne zajednice; i Apel mladih. Izvještaj će biti kratak i

sadržajan kako bi pružio koncizan pregled provedenih aktivnosti i postignutih rezultata u poređenju sa postavljenim ciljevima.

Pregled pokazatelja zajednički će pripremiti Vijeće za regionalnu saradnju i partnerske regionalne organizacije o ključnim parametrima kroz koje se prati napredak. Ovaj dio bit će vizuelna prezentacija statusa implementacije popraćena narativnim obrazloženjem ključnih parametara, kojim će se pružiti daljnja razrada relevantnog statusa, posebno u slučaju ostvarivanja nedovoljnog učinka ili kašnjenja u postizanju ciljeva, sa prijedlozima korektivnih mjera.

Ovi elementi će činiti godišnji Izvještaj o implementaciji Zelenog programa (GARI) koje će Vijeće za regionalnu saradnju objediniti prije održavanja redovnih ministarskih sastanaka Regionalne radne grupe za okoliš (obično u posljednjem tromjesečju svake godine) i koji će biti podnesen ministrima na odobrenje. Na osnovu ovog godišnjeg izvještaja, ministri iz Regionalne radne grupe za okoliš, zajedno sa ministrima iz drugih resornih ministarstava, će usvojiti Zajedničku izjavu u kojoj će navesti daljnje smjernice i, ako bude potrebno, zahtjeve za korektivnim mjerama ili pojačanim naporima u implementaciji tokom nadolazeće godine. Zajedno sa Evropskom komisijom i drugim partnerima, Vijeće za regionalnu saradnju će biti zaduženo za integraciju elemenata iz Zajedničkih izjava u program rada za narednu godinu i osiguranje njegove implementacije.

KOMUNIKACIJA, PODIZANJE SVIJESTI I UČEŠĆE GRAĐANA

Važna komponenta procesa implementacije Sofijske deklaracije će biti uključivanje građana Zapadnog Balkana i njihovo informisanje o ciljevima, potrebama i aktivnostima koje njihove vlasti preduzimaju kako bi osigurale sveobuhvatnu ekološku transformaciju u okviru Zelenog programa. Informisanje građana o postignutom napretku i pravilno komuniciranje ciljeva iz Zelenog programa za Zapadni Balkan trebalo bi ih dodatno motivirati da se lično angažuju i doprinesu cilju kroz promjenu svog ponašanja u skladu sa zajedničkim ciljevima zaštite okoliša i odgovorom na klimatske promjene. Ne treba zanemariti ni ulogu građana u pogledu smanjenja emisija kroz alternativne izvore energije, izolaciju domova, upravljanje energijom i poboljšanje efikasnosti, rješenja alternativnog i kolektivnog transporta, smanjenje stvaranja otpada, razdvajanje i recikliranje otpada, promjene obrazaca potrošnje i općenito, što može imati značajan učinak na smanjenje uticaja na okoliš u regionu Zapadnog Balkana.

Stoga će se tokom ovog desetljeća posebna pažnja posvetiti adekvatnom komuniciranju ciljeva iz Sofijske deklaracije, statusa njene provedbe, kao i prednosti koje ona donosi svim građanima Zapadnog Balkana. Zajedno sa svim partnerima uključenim u implementaciju, Vijeće za regionalnu saradnju će organizirati različite kampanje za podizanje svijesti kako bi informiralo građane Zapadnog Balkana i pozvalo ih na djelovanje, uključujući posebno prilagođene mehanizme za dopiranje do onih koji su teško dostupni, kao što su Romi i druge ranjive grupe. Pored ostalih alata, *web* stranica Vijeća za regionalnu saradnju zajedno sa Opservatorijem Zelenog programa za Zapadni Balkan, će biti važan izvor informacija o provedbi Zelenog programa za Zapadni Balkan. Različiti materijali, letci i bilteni na lokalnim jezicima, kao i na engleskom, će biti pripremljeni i distribuirani široj javnosti. Kroz proces inkluzivnog upravljanja, svi partneri će biti pozvani da osmisle i implementiraju kampanje za podizanje svijesti te da podnose izvještaje u okviru godišnjih ciklusa izvještavanja. Posebnu ulogu u ovim nastojanjima imat će lokalne samouprave kroz učešće u različitim inicijativama kao što su Inicijativa regiona čistog vazduha, organiziranje dana bez automobila u okviru Evropske sedmice mobilnosti, uvođenje biciklističkih i pješačkih zona, promociju dostignuća u upravljanju energijom, pružanje uzora u renoviranju javnih zgrada, te mnoge druge slične inicijative. Uloga lokalnih samouprava će biti promovirana i ojačana kroz inicijativu Dani Zelenog programa.

Kako bi se osigurala kontinuirana promocija i informiranost javnosti, kao i usklađen regionalni pristup, datum usvajanja Sofijske deklaracije (10. novembar) može se proglasiti godišnjicom Zelenog programa za Zapadni Balkan te u okviru prethodno opisanih uspostavljenih platformi, pozvati sve regionalne organizacije, nevladine organizacije, lokalne samouprave, poslovne subjekte i omladinsku zajednicu da obilježe ovaj datum poduzimanjem odgovarajućih mjera ili organiziranjem promotivnih aktivnosti.

Kako bi upotpunilo sva ova nastojanja, Vijeće za regionalnu saradnju će također nastojati da razvije i ojača mrežu ambasadora Evropskog klimatskog pakta na Zapadnom Balkanu kako bi motiviralo različite organizacije da se u okviru ove inicijative obavežu na djelovanje u oblasti klimatskih promjena.

SKRAĆENICE

AKIS	- Sistem znanja i inovacija u poljoprivredi
AP	- Akcioni plan
APCP	- Akcioni program za postepeno ukidanje uglja
BATs	- Najbolje dostupne tehnike
BDTF	- Radna grupa za biodiverzitet
BISE	- Informacioni sistem za biodiverzitet u Evropi
ZPP	- Zajednička poljoprivredna politika
CBAM	- Mehanizam za prilagođavanje granice ugljenika
CBD	- Konvencija o biološkoj raznolikosti
CIF	- Investicioni forum komora
CoP	- Konferencija stranaka
CRM	- Zajedničko regionalno tržište
OCD	- Organizacije civilnog društva
DcC	- Odbor za dekarbonizaciju
DG NEAR	- Generalna direkcija za susjedstvo i pregovore o proširenju
GD	- Generalna direkcija
EK	- Evropska komisija
ECP	- Evropski klimatski pakt
EEA	- Evropska agencija za okoliš
EGD	- Evropski zeleni plan
EIONET	- Evropska informacijska i promatračka mreža za okoliš
EnCS	- Sekretarijat Energetske zajednice
EPPA	- Program ekološkog partnerstva za pristupanje
ETS	- Sistem trgovanja emisijama
EU	- Evropska unija
FLR	- Obnova šumskog pejzaža
GAD	- Dani Zelenog programa
GARI	- Izveštaj o implementaciji Zelenog programa
GAWB	- Zeleni program za Zapadni Balkan
GGF	- Fond za zeleni rast
GHG	- Staklenički plinovi
IED	- Direktiva o industrijskim emisijama
MFI	- Međunarodne finansijske institucije
IPA	- Instrument za pretpristupnu pomoć
IPARD	- Instrument za pretpristupnu pomoć za ruralni razvoj
IPBES	- Međuvladina naučno-politička platforma o biodiverzitetu i uslugama ekosistema
IPCC	- Međuvladin panel za klimatske promjene
IUCN	- Međunarodna unija za zaštitu prirode
JRC	- Zajednički istraživački centar
LCDS	- Strategija niskougljičnog razvoja
LEADER	- <i>Liaison Entre Actions de Développement de L'économie Rurale</i> (Veze između aktivnosti za razvoj ruralne ekonomije)
LRTAP	- Dalekosežno prekogranično zagađenje zraka
LSU	- Lokalna samouprava
Uredba o LULUCF	- Uredba o uključivanju emisija i uklanjanju stakleničkih plinova iz korištenja zemljišta, prenamjene zemljišta i šumarstva
MS	- Država članica

NAP	- Nacionalni plan prilagođavanja
NDC	- Doprinos utvrđen na nacionalnom nivou
Direktiva NEC	- Direktiva o nacionalnim obavezama za smanjenje emisija
NECP	- Nacionalni energetska i klimatski plan
NERP	- Nacionalni plan za smanjenje emisija
NFR	- Nomenklatura za izvještavanje
NVO	- Nevladina organizacija
NMHOS	- Nemetanski hlapljivi organski spoj
NRDN	- Nacionalna mreža za ruralni razvoj
SZB	- Sredstva za zaštitu bilja
RAS	- Regionalna strategija prilagođavanja
RCC	- Vijeće za regionalnu saradnju
REACH	- Registracija, evaluacija, autorizacija i ograničenje hemikalija
REAWG	- Regionalna stručna savjetodavna radna grupa
REEP	- Regionalni program energetske efikasnosti
RWG Env	- Regionalna radna grupa za okoliš
RYCO	- Regionalni ured za saradnju mladih
SDG	- Cilj održivog razvoja
JIE	- jugoistočna Evropa
mHE	- mala hidroelektrana
MSP	- mala i srednja preduzeća
SWG RRD	- Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj
TCPS	- Stalni sekretarijat transportne zajednice
TCT	- Ugovor o transportnoj zajednici
UN	- Ujedinjene nacije
UNFCCC	- Okvirna konvencija o klimatskim promjenama Ujedinjenih nacija
ZB	- Zapadni Balkan
WBIF	- Investicioni okvir za Zapadni Balkan